

ÖRÖKSÉG

2008. JANUÁR
XII. ÉVFOLYAM
1. SZÁM

M Ű E M L É K ■ R É G É S Z E T ■ M Ű T Á R G Y

A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGVÉDELMI HIVATAL TÁJÉKOZTATÓ FOLYÓIRATA ■ WWW.KOH.HU

TARTALOM

JEGYZET 2

NAPIRENDEN

A Budavári Nagyboldogasszony templom helyreállításáról /Deák Zoltán 3

Esztergom

A Vár falképeinek megtisztítása /Prokopp Mária 4

Az oroszán freskó-töredék restaurálása

/Wierdl Zsuzsa 5

Az Európai Régészek Szövetségének nyilatkozata .. 6

Barokk fényében a zirci szószerék

/Budai Sándor - Marjai Zoltán 7

Egy velencei festmény azonosítása

/Szentkirályi Miklós 8

Megkérdeztük

Szentkirályi Miklóst – a restaurálásról 9

A kazettás mennyezetekről

Gyügye /Kaló Judit Radovics Krisztina 10

Técső /Horváth Zoltán György 13

Nádújfalu /Radovics Krisztina 14

MAGYAR MŰHELY

Galériás műtárgyak /Tomanicz Anikó 15

Szeleta barlang Lillafüred /Nagy Levente 16

MAGYAR TÜKÖR

Az Aba-Novák freskók rehabilitációjáról /Éri István 18

A KÖH az Art Fair 2007 kiállításon /Buzinkay Péter 26

Monostori Erőd 26

Az örökségvédelem újabb kiemelt projektjei 26

KÁRPÁT-MEDENCEI PANORÁMA

Transylvánia Trust I. /Hegedűs Csilla 19

Eredményes év Utilitas /Szabó Bálint 22

MEMENTO

Tóth Sándor /Lóvei Pál 24

Détsy Mihály /Arnóth Ádám 24

KITEKINTÉS

Kórház az Úri utca alatt /Alföldy Miklós 25

MAGYAR TÜKÖR 27

Szerkesztői jegyzet helyett

A 12. évfolyamába lépő Örökség (korábban: Műemléklap, majd Örökségvédelem) ezentúl bővebb terjedelemben és várhatóan tartalmában is gazdagabban jelenik meg. Több tematikus számmal jelentkezünk az idén. Idei első számunk – és részben a második is – nagyobb teret szentel a restaurálásnak. Az egy téma vagy gondolat köré csoportosított írásaink mellett várjuk olvasóink *aktuális* javaslatait, ötleteit, beszámolóit is egy-egy fontos, az örökségvédelemmel összefüggő eseményről. A gondokról is persze.

A lapot továbbra is széles körben terjesztjük, mert fontos, hogy a civil mozgalmak, az érintett szakemberek (a művészettörténészek, építészek, régészek) és a sajtó mellett a különböző szintű döntéshozók is megismerjék azokat a közérdekű problémákat és eredményeket, amelyek az örökségvédelmet foglalkoztatják. 2007. sok mindenben változást hozott a KÖH életében.

Erről is beszélt dr. Mezős Tamás elnök az évindító értekezleten.

*

Sokan gyűltek össze a Szentháromság téri épület Corvin-termében, hogy meghallgassák az elnöki értékelést. Dr. Mezős Tamás elnök mérleget vonva az elmúlt félévről hangsúlyozta a várható feladatokat és ismertette a KÖH szervezeti átalakításait. A cél – mondta – egy racionálisan működő szervezet létrehozása. Az e célt szolgáló új Szervezeti és Működési Szabályzat már csak a tárca megerősítésére vár. A szervezeti változtatások közül a korábbi kilencről a hét tervezési-statisztikai régióra való szükségszerű áttérés január elsejével megtörtént.

A kiemelt műemlék-helyreállítási projექtekkel összefüggésben hangsúlyozta, hogy közülük néhányank az előkészítésére vélhetően az előirányozottnál több időre van szükség. Pozitív példaként említette a Zeneakadémia "rekonstrukciós" programját, amely jó ütemben halad előre. A műemlék-helyreállítások, illetve az azt végző tulajdonosok, hasznosítók támogatására várhatóan 2008-ban sem jut több, mint tavaly – bár a második félévben az előirányozott keret jó esetben akár egymilliárdra forintig is bővíthet. Ugyanakkor a támogatási-lebonyolítási rendszer is átalakul; ennek értelmében a jövőben a minisztérium intézkedik a támogatásra szánt összegek felhasználásáról – a KÖH szakmai javaslata/véleménye alapján. A Hivatalban folyó tudományos tevékenységről szólva az elnök fontosnak tartja annak minőségi fejlesztését, egyebek között azt, hogy minél többen publikáljanak és szerezenek tudományos fokozatot. Emiatt is indokolt a "Műemlékvédelem" lektorált folyóirattá való átalakítása (a nem túl távoli jövőben elérendő cél a jelenlegi hat helyett éventékné 11 megjelenéssel). Szükség van továbbá egy, a nemzetközi tudományos fórumokon is olvasható angol nyelvű periodikára, amely nemcsak Magyarország, hanem a szűkebb-tágabb régió számára is lehetővé teszi a bekapcsolódást műemlékvédelmi tudományosság vérkeringésébe.

Az elmúlt év munkáját megköszönve, az előttünk álló évre vonatkozóan Mezős elnök úr hangsúlyozta, hogy a KÖH feladatainak szakszerű és minőségi ellátásához a szervezet hatékonyabbá tétele mellett elengedhetetlenül szükséges minden munkatárs elkötelezett és fegyelmezett közreműködése. Különösen vonatkozik ez az államigazgatási határidők betartására, amely vonatkozásban ettől kezdve a "zéró tolerancia" elve érvényesül – szem előtt tartva az ügyfelek érdekeit és a hivatal presztízisének megőrzését, emelését.

A továbbiakban az örökségvédelem magyarországi intézményrendszerének összességéről, annak továbbfejlesztéséről hangzott el tájékoztatás, a részletes kifejtés igénye nélkül. Az OKM-ben megalakult – az egyebek között az örökségvédelmi tevékenységet összehangolni hivatott – Koordinációs Főosztály. Az ÁRMK átalakításával létrejött a Kulturális örökségvédelmi Szakszolgálat (K.Ö.Sz.); a MÁG a továbbiakban mint a Műemlékek Nemzeti Gondnoksága (MNG) működik. A (történeti) épületkutatás bázisa – a tervek szerint – a Budapesti Műszaki és Gazdasági Egyetem (BME) keretén belül a közeljövőben megalakuló épületkutató központ lesz.

Végezetül az elnök a "Reneszánsz év"-vel kapcsolatos tennivalókra hívta fel a figyelmet.

– A szerkesztő –

A Budavári Nagyboldogasszony (Mátyás) templom helyreállításának 2007. évi munkái

■ DEÁK ZOLTÁN

A KÜLSŐ HOMLOKZATI HELYREÁLLÍTÁS ÉS A BELSŐ RESTAURÁLÁS MEGINDULÁSA ELŐTT A KIVITELEZŐ 2007. ÉVI FELADATA A TEMPLOM TOVÁBBI ÁLLAGROMLÁSÁNAK MEGÁLLÍTÁSA A KÁROSODOTT SZERKEZETEK KIJAVÍTÁSÁVAL ÉS A GÉPÉSZETI KISZOLGÁLÓ TEREKET TARTALMAZÓ TÉRSZÍN ALATTI VASBETON "DOBOZ" MEGÉPÍTÉSE.

A műemlék-helyreállításban egyre nagyobb szerepet játszanak azok a műszaki, védelmi intézkedések, melyek nem építészeti, hanem gépészeti- és elektromos szerkezeteket vesznek igénybe a műemlék, illetve a műtárgyak állagának biztosítása érdekében.

Már a beruházás előkészítő szakaszában – a diagnosztikai vizsgálatokból – világossá vált, hogy az épület nedvesedés elleni védelme nem választható el a templom környezetében levő közmű vezetékek felújításától. Nemcsak a közműterképek hiányosságai miatt, hanem a már kiváltott, halott vezetékek kivételének elmaradása miatt is különös körültekintéssel kellett a kivitelezőnek a munkát elvégeznie. Az új közművezetékek lefektetését régészeti feltárás előzte meg, melyet a BTM Középkori Osztlálya végzett. A közművezetékek nyomvonalában a templomot körülvevő középkori temető sírjait tárták fel. Befejeződött a régészeti munka a templom északi oldalán, és megkezdődhetett a sziklabontás, a gépészeti tereket magába foglaló, térszín alatti építmény helyén.

Az év első hónapjaiban a megrendelő, a tulajdonos, a generáltervező képviselői egyeztettek és kialakították – az ÁMRK által összeállított restaurátori javaslatok alapján – a restaurátori dokumentációk tartalmi követelményeit, melyekhez a terveket a generálkivitelezőnek kell elkészítenie és engedélyeztetnie.

Áprilisban elkezdődött a falszárítás a terepszint alatt, a templom nyugati felében, a Béla torony északi-, a templom nyugati- és a Mátyás-torony déli falánál, elektromos szárítópatronos megoldással. A fal a kiszárítása után alkalmassá válik egy elektronikus érzékelők által irányított elektromos szárazon tartó rendszer befogadására. Ezt a rendszert egészíti ki a fal külső oldalán húzódó, ember által is járható szellőztető járat, a fal belső oldalán – a padló vonal alatt – pedig egy kavicsal feltöltött, szellőzőráccsal ellátott járat.

A templom és a Hilton Szálló közötti térszín alatti építmény sziklába vágott munkagödrének kialakítását a Geofizikai Intézet körültkintő üregvizsgálata előzte meg. A szikla kibontása rövidebb megszakításokkal októberig folyt.

A Mátyás-torony gyenge szilárdságú, belső oldali sóskúti kövei által okozott statikai probléma kezelésére – külsős szakértők bevonásával – a torony egyik pillérén kísérletet hajtottunk végre. A kísérletet laboratóriumi vizsgálatok előzték meg a templom sóskúti köveiből

vett mintadarabokon. A kísérlet célja az volt, hogy kovasav-észter kőszilárdító anyag – vákuum és nyomás segítségével – teljes keresztmetszetben történő bejuttatásával szilárdságnövelést értünk el. A szilárdító anyag megkötése után a pillérből vett mintákat a Műszaki Egyetem laboratóriumában megvizsgálták és a mérési eredményekből kiderült, hogy a szilárdságnövekedés az eltérő szerkezetű köveknél 20-50% között alakult. Ez az eredmény beváltotta a kísérlethez fűzött reményeket.

Júniusban elkezdődött a templomot körülvevő szivárgó-rendszer építése, folyamatosan haladva azokon a szakaszon, ahol már megtörtént a régészeti feltárás.

Júliusban generálkivitelező megkezdte a fedélszék hibáinak javítását. A károsodások – a beázások mellett – még azokból a háborús sérülésekből adódtak, melyeket az 1955-65 közötti helyreállítás során nem javítottak ki.

A templom északi fala alatti sziklát – a támpillérek közötti szakaszokon – behorgonyzott vasbeton falakkal kellett megerősíteni, mivel a szikla nem volt homogén, hanem kisebb-nagyobb kötőmelékkel kitöltött üregek szabdaláltak.

Augusztusban megindult a templom homlokzatának kőrestaurátori helyreállítása. A munka a főszentélynél kezdődött és az év végéig a templom keleti homlokzata készült el, a déli homlokzat keleti felével együtt.

A felületek letisztítása után eltávolítottuk, illetve megszilárdítottuk a meglazult, feltáskásodott részeket. A felületi sérüléseket a kő fajtájának megfelelő kőpótló anyaggal egészítettük ki. A kváderkövek közötti fugázó anyagot is a különböző felületek különböző igényei szerint határoztuk meg.

A homlokzati felületek beállványozása után kiderült, hogy a szentély északi oldalának támpillére olyan mértékig sérült, hogy javítása csak visszabontással lehetséges, ezért a szentélynek ezt a szakaszát ideiglenesen drótkötéssel össze kellett fogni.

Novemberben elkezdődött és az év végéig befejeződik a térszín alatti építmény vasbeton dobozának építése.

A 2007. évben elsősorban szerkezetépítő- és közmű munkák folytak, melyek a következő évek műemlék-helyreállító és restaurátori feladatainak végrehajtását alapozták meg. ■

Sziklamarás az alépitmény helyén a templom és a Hilton között

Kőrestaurátori munkák a szentély külső falán

Az esztergomi Vár falképeinek megtisztítása

■ PROKOPP MÁRIA

Hazi műemlékvédelmünk világraszóló, nagy tette volt az esztergomi királyi, majd érseki vár elveszettnek hitt, középkori és reneszánsz részleteinek feltárása, konzerválása és bemutatása 1934-38 között. A munkálatokat 1938-ra, államalapító királyunk, Szent István halálának 900. évfordulójára rendezett jubileumi év nagyszabású ünnepségére be kellett fejezni. Az Esztergom várában született s élt Szent Királyunk, aki 41 éven át innen kormányozta, s Európai tekintélyre emelte a fiatal magyar államot, itt alapította az önálló magyar egyház érseki ranggal felruházott központját, majd itt ajánlotta a Magyarok Nagyasszonyának országunkat, és itt fejezte be földi életét. Az európai jelentőségű 11-15. századi építészeti és képzőművészeti emlékek bemutatása, immár 70 éve, a korszerű műemlékvédelem nemzetközileg elismert, jeles példája. Az ünnepélyes átadás, az európai államok legmagasabb rangú képviselőinek jelenlétében történt 1938-ban, Szent István ünnepén. A jubileumi évre megjelent a feltárást és a helyreállítást vezető *Gerevich Tibor*, a Műemlékek Országos Bizottsága elnökének, az Itália-szerzte nagy megbecsülésnek örvendő művészettörténész professzornak a *Magyarország román-kori emlékei* című kötete is, amely már az esztergomi vár újonnan feltárt építészeti és kőszobrászati emlékeinek is a tudományos feldolgozását adja.

A kortárs középkori falfestészetből lényegesen kevesebb töredék került elő, így azok szerényebb helyet kaptak a kötetben. Az egyetlen in situ feltárt figurális falfestészeti emlék, a magas művészi színvonalú, palmetta-leveles korongos keretbe foglalt, piros alapon megjelenő, pompás aranyárga Életfa előtt, méltóságteljesen lépő, eredetileg aranyárga - barnás színű, *oroszlánt ábrázoló-freskó*, azonban, méltó értékelést kapott. Gerevich Tibor rámutatott az ábrázolásnak a 10. századi bizánci császári műhelyben készült selyemszövetekkel és a palermói Cappella Palatina király-trónja feletti mozaik-medalionok oroszlán-ábrázolásaival való rokonságára. Sajnos, e kötet, a világháború miatt, majd az azt követő politikai rendszerváltás következtében, nem vált ismertté - mind a mai napig, még képanyagában sem - az európai művészettörténet számára.

Az esztergomi Vár 1934-35-ben megtalált falképeinek szakszerű feltáráására és konzerválására Gerevich Tibor a milánói Bréra-képtár neves restaurátor-művészét, *Mauro Pellicoli*-t hívta meg. Ő a rendelkezésére álló, rövid két év alatt, az akkori gyakorlat szerint, a legjobb munkát végezte. A világháború alatt megrongálódott falképeket az 1970-es években műanyagokkal konzerválták, és több helyen átfestették. 2000-re a freskók állapota végveszélybe került. Az akkor kiírt pályázatot *Wierdl Zsuzsanna ICCROM-nemzetközi-diplomás festő-restaurátor művész*, az ICOMOS Falkép-Bizottságának ügyvezetője nyerte meg, aki kitűnő referenciákkal rendelkezett, a 15 éven át Itáliában végzett, többek közt középkori falkép-restauratori, kutatói munkáiról. A 2001-től folyó és jelentős új eredményeket hozó kutatómunka, a restaurátor-művész és a művészettörténész legszorosabb, *folyamatos* együttműködésére épül.

A Várkáporna falain in situ és a kőtárban, a Kápolnából származó kvader-köveken lévő festett vakolatok egymás utáni rétegeit - a megtisztítás után - meghatározva, a Kápolnában *öt festési periódust* állapítottunk meg. Az oroszlános freskó a *második* kifestéshez tartozik. Ez előtt, csak *sárga meszes festés* nyomai láthatók. A legépebb in situ lévő oroszlános freskó-töredék hiteles szín- és formavilága, amely az idegen anyagok, az átfestések és a kiegészítések eltávolítása után tárul fel, megrendítően magas művészi színvonalú. A kivételesen igényes, dekoratív rajzra épülő kitűnő kompozíciókból expresszív művészi erő sugárzik, amely csak az esztergomi vár III. Béla király-kori emlékeivel, elsősorban a Porta Speciosa ábrázolásaival állítható egy sorba. S ez utóbbiak, elismerten, a kor európai művészetének kiemelkedő alkotásai. Az esztergomi oroszlános freskó ikonográfiai és stílus-kapcsolatait kutatva, áttekintettük a 12-13. század európai falfestését, és megállapítottuk, hogy *itt egy*

önálló, erőteljes művészi központ nagy művész-egyénisége áll előttünk. Ő ismerhette a legjelentősebb kortárs keleti és nyugati művészi törekvéseket, de tehetsége megővta azok befolyásától, és önálló, nagy erejű művészei alkotásokra sarkallta.

A kápolna és a lakótorony megtisztított freskó töredékeit tanulmányozva, az azonos méretű és formájú korongos festések nyomán kétségtelenné vált, hogy a Kápolna apszis-falán, *két sorban egymás felett*, futottak körbe a palmetta levelesorral keretezett korongba foglalt, vörös alapon, pompás zöld Életfa előtt méltóságteljesen lépő oroszlánok. Ezek művészettörténeti kutatásának legfőbb új eredményei, amelyeket megjelenés alatt álló tanulmányomban behatóan indokolok, és itt csak összefoglalva említek, a következők:

1/Az esztergomi várkáporna, amely - Franciaországon kívül - Európában a gótikus építészeti legkorábbi emléke, minden valószínűség szerint 1172, vagyis III. Béla királyunk trónra lépése után közvetlenül, még az 1170-es években épült. Az oldalfalain a sárgás festésű vakolatot *selyem-szöttek* textília boríthatta, a kortárs franciaországi leírásokból ismert példákhoz hasonlóan.

2/ 1186-ra, III. Béla király Capet Margit francia király-lánnyal kötött esküvőjére készülhetett az oroszlános díszítést is tartalmazó második kifestés, követve az új királyné hazájában, II. Fülöp Ágost párizsi udvarában bevezetett új szokást, amely a freskófestéssel váltotta fel a könnyen gyűlékony selyem-szövet dekorációt a királyi épületek belső helyiségeiben. A freskó megőrizte a selyem-szövet ábrázolásait. Kutatásaink e kifestés további díszítő motívumait is összegyűjtötte a töredékek alapján, amely jól jelzi a bizánci és a francia koragótika forma- és szín-világának önállóan kialakított, magas színvonalú művészi egységét.

A Várkáporna Trecento kifestése ugyancsak kimagasló művész alkotása! Az ábrázolások megtisztítása folyamatban van. Itt is új, nagy eredmények jelentkeznek!

Ezek után nem meglepő, hogy a 15. század közepén, amikor I. Ulászló, Hunyadi János kormányzó és V. László király kancellárja, *Vitéz János* (1404-72), a messze földön ismert jeles humanista és mecénás lett az esztergomi érsek /1465/, Magyarország primása, akkor ugyancsak kimagasló művész kapott megbízást a tudós főpap dolgozószobájára kifestésére. A Vitéz János érsek által alapított, nagyhírű, bolognai jogú egyetem 1467. június 20-án nyílt meg Esztergomban. Erre az alkalomra az érsek, akit az itáliai humanisták *Lux Pannoniae*-nak neveztek, minden valószínűség szerint a műveltségéhez és európai tekintélyéhez méltó, korszerű díszítéssel ékesíttette a palotája termeit. Elsősorban is a dolgozószobáját, ahol in situ fennmaradt a négy sarkalatos erény reneszánsz loggiás keretbe foglalt, allegorikus ábrázolása. Ismerve Vitéz János életét (és a levelei alapján a gondolatvilágát), valamint a terem beszakadt boltozatáról lehullott köveken a bolygók diadalmeneteinek és a Zodiákus-jegyeknek a töredékes ábrázolását, kétségtelen, hogy az új egyetem, az Accademia Istropolitana programja jelent meg a terem falképein. Ezek közül az Erények allegorikus alakjai, meglepően épségben kerültek felszínre 1938-ban, a 340 évi betemetettség után. A falkép egyes felső rétegei a részletes kutatás szerint bár megsemmisültek, de a friss, még nedves vakolatra ecsettel festett vázlatrajz illetve alakészítés felbecsülhetetlenül nagy érték nemcsak a magyar, de az egyetemes művészettörténet számára is. A töredékes festmények nagy figyelemmel történő megtisztítása után, az eredeti felületek virtuóz ecsetvonásai egy kimagasló művészi tehetséget mutatnak be, aki az itáliai 15. századi reneszánsz világában élt, de kortársainál mélyebben jellemzi a dekorativitás és az allegóriákban való filozofikus gondolkodás. A beható művészettörténeti kutatás, a XV. századi itáliai festők műveivel való összehasonlító elemzések egyértelműen *Pierfrancesco di Lorenzo* Medici kedvelt firenzei művészeknek kezességét ismeri fel a már megtisztított esztergomi Erény-allegóriákban. S ezt csak megerősítette a Temperantia mel-

lett, a keretül szolgáló festett loggia oszlopán eltűnt, még a friss vakolatba rajzolt monogram az M és a B betűk dekoratív összekapcsolásával. Akik már látták az esztergomi megtisztított reneszánsz falképeket, azok számára nem volt kétséges, hogy kiemelkedő művész alkotásai, amelyek csak Sandro Mariano műveivel rokoníthatók,

akinek ragadványneve a "Hordócska", olaszul *Botticelli* volt. A beható szakmai kutatást a megjelenés alatt álló tanulmányunk ismerteti. A restaurálás minden nap új eredményeket hoz a napvilágra, melyeket folyamatosan értékelünk, összevetünk a kutatás eddigi eredményeivel. ■

Az esztergomi oroszlán freskó-töredék restaurálása

■ WIERDL ZSUZSA

Az esztergomi freskó-együttes és töredékei számtalan, mai szemmel vitatható beavatkozáson mentek át, az 1934-38-as feltárások óta. A Várkapolna Oroszlános freskórétegének legfontosabb és épőbb ábrázolása az apszis északi falán lévő palmettás korongdísz restaurálása, már 2006 második felében elkészült. (Sajnos, a nagyközönség

A kápolna feltárása a 30-as években, az apszis északi fala, részlet

sámára a folyó munkák, és egyéb technikai akadályok miatt még nem látogatható a kápolna.) Igyekeztünk ugyanakkor a mára már szimbólummá vált oroszlánt több szakmai fórumon bemutatni az érdeklődőknek. Ilyen volt a legutolsó, 2007 novemberében a Magyar Építész Kamara akkreditációs programjának egy napos konferenciája, mely helyszíni látogatással, előadásokkal párosult ("Építész" 2007 december, 178.szám).

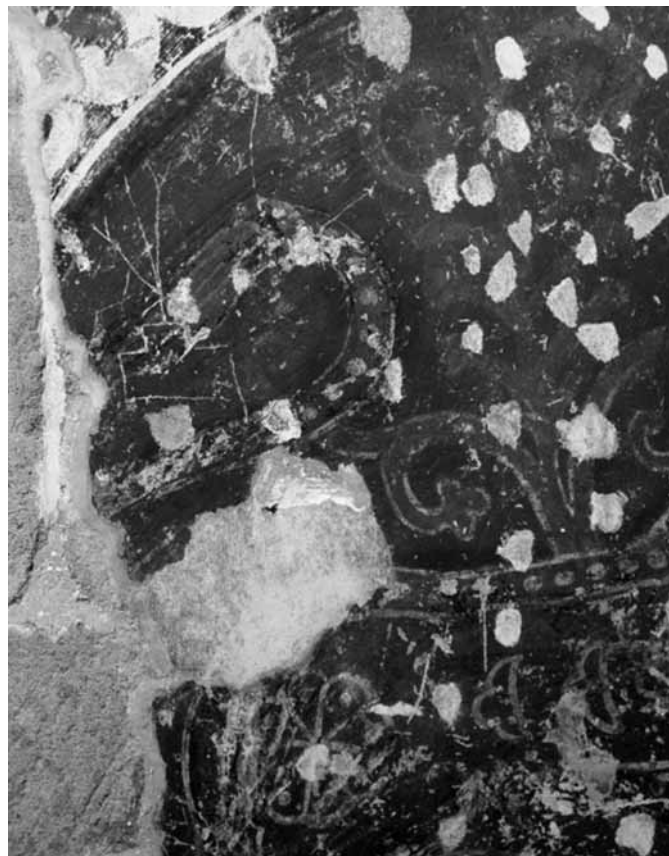
Az előző restaurálások következtében a freskókat változó méretű kiegészítések, átfestések, retusok, cementes és műanyag tömitések, szélezések, leragasztások, illetve különféle előregedett, káros konzerválószerrel fedték. Ez nemcsak megnehezítette a három fő, eredeti falkép-réteg megértését, vizsgálatát, de drámai változásokhoz vezetett. Munkánk "oroszlánrésze" és célkitűzése az *eredeti* feltárásából és annak bemutatásából áll, amely rendkívül időigényes milliméterenként haladó cementek véséséről, kőkemény műanyagok puhításából, porló vakolatok folyamatos injektálásáról, átfestések eltávolításáról, szürkülő felületek "újralesztéséről" szól.

A ma folyó, általam vezetett restaurálás szellemileg az "alapokhoz" nyúlik vissza, szem előtt tartva a nemzetközi (leginkább itáliai) elvárásokat, amely előnyben részesíti a természetes anyagokat és az *eredeti* "minimalizált" bemutatását. Ez nemcsak "erkölcsi" kérdés, de kötelesség is, mert az egymásra halmozódó különféle káros, rossz anyagok alatt az eredeti réteg folyamatos pusztulásnak van kitéve. Hazánkban, leginkább a 70-es évek "kiegészítéseket" kedvelő divatja volt a legerjedtebb, mely a festőművészekhez szorosan kapcsolódó képzésnek, és a "nekünk kevés maradtra" hivatkozva annak "tupírozásáról" szól. A figyelem nem az eredeti megértésére, hanem annak *elképzelésére* irányult...

Mindez, olyan szakmai szakadékokat okozott a – technikai ismeretekkel kevésbé rendelkező – művészettörténészek és a restaurátorok között, amely évtizedekre megbénította a munkák alatt folyó komolyabb szakmai együttműködést, kutatásokat.

Pedig milyen öröm – még ha izzadtságos is – az *eredeti* kincsek feltárása! Milyen öröm annak megismerése! Meg az út is, ami odáig vezet... Mennyi izgalmas nyomozás, kutatás, de leginkább együttműködés kell hozzá. Esztergomban, *Prokopp Mária*val való szoros együttgondolkodásunkat, a mai modern restaurálás elengedhetetlen kutatásai, technikai vizsgálata, szakágak szerinti elemzése egészítik ki. Itt végeztünk – többek között – holland szakemberekkel a világon először falképen speciális számítógépes fototechnikai rétegvizsgálatot. A stratigrafiai (rétegelemzési) vizsgálatokra pedig a Lausannei egyetem laboratóriumában került sor. Ennek része volt a Kápolnában lévő Oroszlán freskó rétegeinek elemzése és összehasonlítása más rétegekkel. Ezek célja az eredeti felületek biztonságos elkülönítése, a különböző rétegek egymásra kerülésének sorrendje, technikájának meghatározása volt, továbbá olyan rétegek felfedezése is, melyek szabad szemmel nem láthatóak.

Az Oroszlános freskó-korong láthatóvá tétele, *Mauro Pellicoli*-nak köszönhető. A milánói restaurátormester tárta fel a kápolna szenté-

A far kiegészítve, tisztítás közben

lyének északi falán. Az ásatáskor az oroslánnak csupán a mancsa látszott ki a trecento réteg alól. Leválasztotta róla az 1340 körüli "Apostolos" réteget – amely ma, a kápolna nagy részét uralja – és egészen áthelyezte azt az apszis kiegészített déli falára. Ekkor került elő a 96 centiméter átmérőjű biborvörös korongban lépő oroslán az Életfával. Az 1180 körüli Oroszlános freskó töredék, bár ránézésre a legjobb állapotúnak tűnt a mostani restaurálás megkezdésekor, valójában már több helyen elvált a hordozó kváderkő felülettől. Csak vakolatának kitűnő minősége, és tartása mentette meg több helyen a lehullástól. A cement, a műanyagokkal együtt, beltérben is komoly rongálásokat okozott.

Az 1968-70-es, utolsó, jelentősebb beavatkozás során, a nálunk először alkalmazott konzerválószer, a *paraloid* leveles elválásokat, szürkés elváltozásokat eredményezett. A tömitésekhez műanyag, mára beton-keménységűre szilárdult keveréket alkalmaztak. Ezt, az alatta lévő meghagyott, cementes, 30-as évekből származó kiegészítések felületére, húzták rá. A tömitések, kiegészítések száma jelentősen megsaporodott Pellicoli restaurálása óta, sokszor az eredeti rétegek takarásával.

Az Oroszlános freskó jó példa arra, hogyan változott a kiegészítések szellemi háttere, az évtizedek során. Míg Pellicoli szigorúan a pikkelések – amelyeket a következő réteg felhordásakor ütöttek a 14 században – tömitésére és esztétikai helyreállítására szorítkozott, a 68-as restaurálás már "túlnőtt" a fragmentum keretein: kiegészítette az Oroszlán hátsóját, továbbá egy nagyobb hiányt a fejrésznél is.

A keresztmetszet vizsgálatokon megfigyelhető az oroslános freskó festéstechnikája: A réteg gyönyörű, ép, élénk, okker-vörösét hordta fel először a festő alapként, a figurát feketével festette alá, majd sárga-okkerrel modulálta. Az Oroszlán így keletkezett rafinált zöldes-barna figurája a sematikus korongban is plasztikus hatású. Falkép analógiáról egyedül Chartres-ban tudunk, de az ottani korongok minősége rajzilag és technikailag is messze alul marad az esztergomitól.

Az Oroszlán tisztítása több fázisban történt. Először kivontuk a *paraloidot*, mely hosszú távon a freskók *pusztulásához* vezet. Az esztétikailag is kedvezőtlen, fényesen csillogó szigetelő felületek blokkolják a vakolatok vízháztartását. A módszert egy nemzetközi kutatás alkalmával kísérleteztük ki, több mint tíz éve, Rómában.

Nyomokban mindenhol, így az Oroszlánon is fellelhető volt, az ásatások idejéből visszamaradt *földmaradvány*. Eltávolítása csak a paraloid fixáló rétegeinek megszűnése után vált lehetővé. A felületeket már Pellicoli idején erősen megtisztították, majd több helyen átfestették. A többszöri kezelés ellenére a felületen, még min-

Fotók: Wierdl Zsuzsanna

Restaurált állapot a far kiegészítésének eltávolítása után

dig maradtak szürke, anyagában nagyon kemény cementes foltok. Ezek eltávolítása volt a legidőigényesebb, de végül, az Oroszlános freskó, az összes káros anyagtól megszabadult, visszakapta egységes, mélyvörös színét. A tisztítás folyamán ötfajta, egymástól különböző anyagú egymásra hordott kiegészítést (tömitést, szélezést) távolítottunk el. Az Oroszlános freskót körbevevő durva, rendkívül kemény cementszélezést, folyamatos konzerválás mellett, mikro-vésőkkel szedtük le. Eltávolítottuk a helytelennek ítélt, túlságosan is a "képzeletre hagyatkozó" nagyméretű far kiegészítést is.

A mostani restaurálás csak *természetes, az eredetiekkel rokon* anyagokat alkalmaz. A tömitések és szélezések több rétegben, mész és carrarai márványpor keverékkel, az eredeti falkép szerkezetének megfelelően kerültek felhordásra. A fragmentumon belüli pikkelések tömitései, így, "szerencsés" módon, konzerváló funkciót is ellátnak, több ponton erősítik a freskót a falhoz. Meszes felületük akvarellal, finom pontozással *megkülönböztetően* lett retusálva, az esztétikai összhatás és értékelhetőség érdekében. Közről, a kicsiny retusált felületek tökéletesen elkülöníthetőek az eredetitől, ugyanakkor megszüntetik a sűrű pikkelések zavaró hatását.

Reméljük az Oroszlános freskó eredeti fragmentuma így túléli majd az általa ihletett, 2007 évi esztergomi főtér szobor-ülőkéit, (melynek megvalósítása, groteszk módon, több mint hússzor annyiba került, mint az azokat "ihlető" oroslán restaurálása...), és eredeti pompájában hirdeti a Magyar Királyság XII. sz. végi művészetének kiemelkedő technikai és művészi színvonalát. ■

Az Európai Régészek Szövetségének nyilatkozata a boszniai őskori "piramisokról"

Az Örökség novemberi számában jelent meg egy rövid hír arról, hogy Boszniában különleges őskori "piramisok" kerültek elő, amelyek a Teotihuacan-kultúra több ezer évvel később keletkezett közép-amerikai piramisaira hasonlítanak, ráadásul a "Hold piramisa" belsejében található ősi homokkő megalit-tömbökön még a székely rovásírás jelei is láthatók. Az Örökség olvasóinak hiteles tájékoz-

tatása érdekében ezúton közöljük az Európai Régészek Szövetségének hivatalos nyilatkozatát, amelyben a szövetség világhírű őskori régészettel foglalkozó professzorai utasították el az áltudományos kutatások közvéleményt félrevezető eredményeit. A részletesebb állásfoglalás az Európai Régészek Szövetségének honlapján regisztrációt követően olvasható.

Nyilatkozat

Mi, alulírott hivatásos régészek Európa minden részéből határozottan tiltakozni kívánunk az ellen, hogy a boszniai hatóságok folyamatosan támogassák az ún. "Piramis-kutatásokat" a Visoko-i, illetve a közelben található hegyekben. Ez a kutatási terv a gyanútlan közvélemény durva félrevezetése, nincs helye a hiteles tudomány világában. Durva pazarlása ez azoknak a szűkös anyagi erőforrásoknak, amelyeket sokkal inkább a hiteles régészeti örökség védelmére kellett volna fordítani, ráadásul eltereli a figyelmet a boszniai hivatásos régészeket sújtó sürgető napi problémáktól.

2006. december 11.

(Fordította: Nagy Levente – Forrás: www.e-a-a.org)

Prof. Hermann Parzinger, Elnök, Német Régészeti Intézet, Berlin

Prof. Willem Willems, Vezető Felügyelő, Állami Régészeti Felügyelet, Hága

Dr. Jean-Paul Demoule, Elnök, Régészeti Megelőző Kutatások Nemzeti Intézete, Párizs

Prof. Romuald Schild, Igazgató, Lengyel Tudományos Akadémia Régészeti és Néprajzi Intézete, Varsó

Prof. Vassil Nikolov, Igazgató, Bolgár Tudományos Akadémia Régészeti Intézete, Szófia

Prof. Anthony Harding, Elnök, Európai Régészek Szövetsége, illetve Régészeti Intézet, Cseh Tudományos Akadémia, Prága

Dr. Mike Heyworth, Igazgató, Brit Régészeti Tanács, York

Barokk fényében a zirci szószék

■ BUDAI SÁNDOR - MARJAI ZOLTÁN

Ma, amikor egyre több szó esik arról, hogy nagyszabású restaurálásokra is lehetőség nyílik Európa Unió pályázatokon, érdemes szót ejteni a közelmúlt néhány "nagy léptékű" restaurálásáról is. Mi, faszobrász restaurátorok, tizenöt éve dolgozunk együtt és ezalatt többek között magunkkal helyreállítottuk a tihanyi bencés templom teljes barokk faberendezését a karzat kivételével, és a zirci ciszterci templom teljes faberendezését. Ez utóbbi munka egy kiemelt részletét ismertetnénk. A zirci apátsági templom restaurálása 1995-ben kezdődött. A tíz évet igénybe vevő munka közepén készült el a templom egyik legszebb berendezési tárgya, az 1752-ben készült szószék. A hangvető feletti szoborcsoport Jézus Tábor-hegyi színeváltozásának jelenetét mutatja be: legfelül Kriszusz megdicsőült alakja, mellette Mózes és Illés próféta, a párkányon három apostol, Péter, Jakab és János. A mellvéd konzoljain a három, Istenre irányuló erény: a Hit, a Remény és a Szeretet allegorikus szobrai ülnek. A szószék-kosár háttérében egy domborművön a Jó Pásztor alakja látható bárányal a karjaiban. A mellvéd három domborműve megváltásunk három nagy eseményét és egyúttal három nagy ünnepünket ábrázolja: Jézus születését, feltámadását és a Szentlélek eljövését. A feljárat korlát domborművein a nyugati egyházatyák: Ambrus, Jeromos, Ágoston és Gergely láthatók.

A szószék anyaga a többi berendezési tárgyakhoz hasonlóan fa; a felépítmény fenyőfából a szobrok és a díszítések hársfából készültek. A felépítmény barnás, sötét festése alól világosabb, vidám hangulatú vörös és kék márványfestés került elő. A tisztítás hosszadalmas, igen aprólékos munkafolyamat volt, hiszen a vastag festékréteget centiméterről-centiméterre mechanikus úton kellett lepattintani. Ezután szerves oldószerekkel tisztítottuk le a lakkmaradékokat. Az aranyozott szobroknál és díszítő elemeknél csak

Részlet a szoborcsoportból

vegyszerekkel tudtuk eltávolítani a vastag fehér átfestést. A feltárt, és konzervált szószék eredeti festett márvány felületeinek összképét kisebb-nagyobb sérülések törték meg. Legtöbb folytonossági hiányra a cseppentő és a lépcsőfeljáró alsó borításának felületein bukkanunk. A folytonossági hiányokat mindenhol pótoltuk, és a környezetéhez illesztettük. A domborművek közül a nagyméretű Jó Pásztorén hosszában a három deszka összeragasztása mentén, végig töredezett az aranyozott felület. Ezért itt a felület stabilitását kellett visszaállítani úgy, hogy a felülethordozó ne tudja követni a fahordozó mozgását. A ragasztás mentén alávásznaztunk, és erre vittük fel a tömítő anyagot. A szobrok aranyozott felületének felülethiányait, az eredeti anyaghasználatnak megfelelően, pótoltuk.

A műtárgy esztétikai megjelenését, a feltárás után ránk maradt márványozott és aranyozott felületeinek minősége és mennyisége határozta meg. A kisebb felületi hibák mellett egyetlen nagyobb szerkezeti javítás volt csupán szükséges az 1891-es felújításkor átalakított lépcső, és annak kapuzatának áthelyezése miatt. A lépcső bontása közben megtaláltuk az eredeti lépcső kiosztásának tartószerkezetét, és ennek figyelembevételével tudtuk elkészíteni a lépcső eredeti formájának másolatát.

A szószék restaurálása másfél évig tartott, s ezzel egy jelentős szakasz zárult le a teljes templom több mint tíz éven át tartó restaurálási szakaszából. Ezt követte a templom szentélyében lévő főoltár, apáti szék, szerasztal és kis orgona restaurálása. A restaurálás jelentőségét emeli az is, hogy ilyen méretű és minőségű komplex barokk faberendezéseket – a tihanyi apátsági templomhoz hasonlóan – csak itt, Zircen restauráltunk. E két, restaurátort-próbáló munka során a barokk művészet technikájának minden szépségét megtapasztaltuk. A munkavégzés sikeréhez mindkét esetben a tulajdonosok értékmegőrző áldozatvállalása is hozzájárult. ■

A helyreállított szószék és templombelső

Egy velencei festmény azonosítása a restaurátor eszközeivel

Tiziano Vecellio: Mária bemutatja gyermekét Szent Pálnak

■ SZENTKIRÁLYI MIKLÓS

A MŰGYŰJTŐK 2005 MÁJUSI SZENZÁCIÓJA EGY TIZIANO VECELLIO-NAK TULAJDONÍTOTT FESTMÉNY LICITÁLÁSA VOLT A NAGYHÁZI GALÉRIÁBAN BUDAPESTEN. A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGVÉDELMI HIVATAL ÁLTAL ISMERETLEN 16. SZ-I VELENCEI FESTŐ MŰVEKÉNT VÉDETT ALKOTÁS ÁRVERÉSE ELŐTT ÁTESETT A SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUM MŰTÁRGYBÍRÁLATI SZEMLÉJÉN. MÁR AKKOR FELTŰNT MŰVÉSZI MINŐSÉGÉNEK RENDKÍVŰL MAGAS SZINTJE.

Árverés utáni további hosszas forráskutató munkája során meglepő eredményekre jutott a képet kutató *Tátrai Vilmos. Carlo Ridolfi* 1648-ban, Velencében megjelent "Le Maraviglie dell'Arte" (A művészet csodái) c. könyvének Tiziano életrajzát leíró fejezetében rábukkant egy számunkra fontos adatra. A szerző említést tesz egy Madonnát Szent Pállal ábrázoló képről, amelyet a modenai herceg, Francesco d'Este gyűjteményében látott. Ugyanezen gyűjtemény 1700-as évek elején készült leltára említ egy Tiziano-tól származó képet, már araszban megadott méretekkel együtt: "... Szűz Mária, amint bemutatja gyermekét Szent Pálnak, aki jobbájal pallósrá támaszkodik..." A tömör fogalmazás tökéletesen illik képünkre, még a méretarányok is megegyeznek.

Az írott források döntő fontosságúak ugyan, de a feladat a restaurátorra hárult: ahhoz, hogy az egyezőséget és Tiziano sajátkezűségét bizonyítani lehessen, további készítéstechnikai vizsgálatokra volt szükség. A festővásznat, mivel a képet dublították, körbevágták, alul kitoldták, korábban nem állt módomban tanulmányozni. A kopott részeken előtűnő szövet vékony, vászonkötésű, a láncfonal és a vetülék száma megegyező. Alapozása igen vékony, sok enyvet tartalmazó gessó, amely éppen csak fedi a vászon szálait. Felülete érdes, színe barnás, áttetsző. Ezt a vászontípust a 16. sz.-i olasz források *renza* (tela di renzo) néven említik, német közvetítéssel került Velencébe, ahol a sávolyszövésrel készült anyagok mellett előszeretettel alkalmazták. Ismeretes, hogy Tiziano elsősorban a kisebb formátumú képeihez ilyen vékonyszálú vászonkötésű festővásznat használt, amelynek érdes faktúráját kihasználva fejlesztette speciális festéstechnikáját, hogy aztán hosszú élete folyamán, ahogyan festésmódra egyre oldottabb, lazább lett, egyre erőteljesebb textúrájú vásznakat alkalmazzon. A vászon érdességét használta fel ahhoz, hogy szaggatott, gesztusokra bomló ecsetnyomait még vibrálóbbá tegye. E festésmód tárult fel tisztítás után Mária fejkendőjének előadásmódján.

Tompa fehér színfolton gyors, szaggatott ecsetvonások élénkfehér és lakkvörös, hol pasztózus, hol lazúros tónusai vibrálnak érzékelve a finom fátyol áttetszőségét.

A kép különlegessége, hogy infra vizsgálatkor az egész kompozícióra kiterjedő alárajzot nem lehetett kimutatni, viszont több részletén felfedezhető olyan előrajz, mely inkább jelzés, színfoltok határainak kontúrja, melyet a festés folyamán többször megváltoztatott a mester. A képünkről készült röntgenfelvételek is a kompozíció megformálásához vezető hosszadalmas alkotói folyamatról tanúskodnak, amelyet az infra felvételek is jeleztek.

A röntgenfilm szemléletesen mutatja be a festés különböző állomásait. A szereplők változatlan elhelyezésével azok ruhái jelentős átalakításon estek át. A változtatások elsősorban Szent Pál ruhájának ólomfehérrel alárajzolt, majd teljesen eltérő befejezése érdemel különös figyelmet. Ez azért fontos, mert a 110x95 cm-es kompozíciót ismereteink szerint több változatban – és időben – megfestette Tiziano, és talán a budapesti kép ezek között a legkorábbi. Egyik előkelő provenienciájú változatát Szentpéterváron az Ermitázsban őrzik. A Madonna és a gyermek beállítás, testtartása a mienkkel szinte megegyező, festésmódja azonban érettebb, oldottabb, készülttségét nagyjából az 1560-as évekre teszik, tehát két évtizeddel későbbi, mint a budapesti. Ott Mária balján Magdolna látható, míg a mienknél Szent Pál az ábrázolt. De lássuk, miről árulkodnak még a röntgenfelvételek?

Röntgensugaras festményvizsgálati módszerrel egy régi mestert alkotás közben érhetünk tetten, és figyelhetjük meg a festmény felépítésének állomásait, hiszen az átvilágítással láthatóvá válnak a mű addig rejtett, közbenső fázisai is. A legértékesebbek azok az információk, ahol megfigyelhetjük, hogyan komponálta, és hogyan változtatta a munka folyamán koncepcióját a művész. A röntgenfilm minden ecsetvonást, minden sajátkezü változtatást (*pentimento*), főléfestést, az idegen kezektől származó javítgatásokat,

Röntgenfelfétel a teljes képről

A restaurált kép

sőt, a természetes öregedés okozta elváltozásokat is rögzíti. Kitűnően látszanak az épület párkányának és Szent Pál fejének ólomfehérral jelzett körvonalai. Míg a gyermek alakja és Mária arca, amely a festékben lévő ólomfehér pigment gondos eloszlásának, illetve rétegvastagságának megfelelően a röntgenfilmen tiszta árnyékokot adott, addig Szent Pál ruhájának sok egymásra hordott, formát keresgélő, kusza ecsetvonásait rögzíti a film.

E felvételt elemezve kiderült, hogy egyazon festmény két eltérő verzióját láthatjuk. A kép első változatán hatalmas könyvet tartó, jobb-jával könyvet író (?) felgyúrt, fehér ingujjban ábrázolt evangélistát láthatunk, míg a másodikikat a Szent Pált ábrázoló befejezett változaton festette meg: római katonai öltözet bőrpáncéllal, "tizianvörös" légiós köpennyel, felére kisebbítve a könyv, amely így súlytalanul lebeg. Kard került Szent Pál jobb kezébe, ellátva őt a keresztény ikonográfia attribútumaival.

A portrészzerűen megfestett egyedi vonásait tekintve semmi kétségünk nem lehet afelől, hogy Szent Pál szerepében maga a donátor, a kép megrendelője látható. Római öltözete még a damaszkuszi út előtti Pált, azaz Sault, a megváltásra vágyó embert idézi meg.

Tehát míg az alkotás közben Máriát gyermekével – apróbb változtatásoktól eltekintve – szinte "együttében" festette meg a mester, addig Szent Pált ábrázoló részével időben is eltérő, több rétegű festésmódot alkalmazott. Az alkotás folyamatában bekövetkezett többszöri változtatás sokkal több időt és anyagot igényelt, mint egy hagyományos, vagy másolási technika. Ez arra enged következtetni, hogy képünk esetében sem a határidő, sem a költség nem lehetett szempont. Megtehetette, hogy hetekig, akár hónapokig ne dolgozzon a festményen, hogy aztán elővéve radikálisan átalakítsa a kompozíciót, annak ikonográfiai összefüggéseit, színharmoniaját, minden bizonnyal a megrendelő óhaja szerint.

Képünk esetében a kompozíció tárgyi megfogalmazása a legfigyelemreméltóbb. Az első verzió festés közbeni merész, időt és energiát nem kímélő megváltoztatása – és a kitűnő végeredmény – zseniális

festői műveltségről tanúskodik. Ahogyan a donátor szerepét megtestesítő evangélistából Saul, Saulból Szent Pál lett, az nem okozott gondot a festőnek, de a változtatás közben keletkezett számtalan rajzi következetlenség sem zavarta. Azt, hogy e jelenséget megértstük, ismernünk kell a velencei s a római–firenzei iskola közti különbséget. Míg egy római vagy toscan mester a rajzos és plasztikai kvalitásokat hangsúlyozza, addig a velenceiek esetében a szín az, ami tökéletes, ám a rajz erőtlén. Ez a rajz–szín fogalom páros vált aztán névadójává a "disegno-colorito" vita néven elhíresült jelenségnek. A kortárs *Giorgio Vasari* beszámolóiból tudjuk, hogy Michelangelo magasztalta Tiziano colorito-ját, kiemelte festményeinek rendkívüli természetűségét, de hiányolta rajztudását. És valóban, amint látjuk képünk esetében a feltűnően sok pentimentót, a hevenyészett rajzi jeleket, a kompozíció festés közbeni állandó változását, ez a 16. sz.-i velencei festők technikájának egyik jellegzetessége. És Tiziano az a mester, akinek számos művén tetten érhető ez a jelenség. Ez általában nem az alárajzolás hiányát jelenti, még kevésbé a rajztudását. A rajz szerepe a megváltozott funkciójával függ össze. A festő nem írja körül az egyes formákat, csupán jelöli azok határait, kialakításuk a festés folyamata közben zajlik, az alkotás előrehaladtával módosítva, tökéletesítve azokat.

Képünkön feltárt és felsorolt jellegzetes festőtechnikai megoldások, az ismertté vált számos sajátkezü változtatás, a jellegzetes ólomfehér előrajz, illetve rajzi nagyvonalúság, meg a fantasztikus erővel sugárzó kolorit az, ami Tiziano festészetére oly jellemző. Ezek a jelek siettek segítségünkre, hogy eloszlassuk a sajátkezüségét illető kételyeket. Tátrai Vilmos eredményes kutatómunkája, a restaurálás folyamán végzett vizsgálatok és megfigyelések eredményei erősítették meg álláspontunkat, hogy a budapesti mű azonos azzal a Tiziano képpel, amely a 17. és 18. sz.-ban a modenai hercegi gyűjtemény katalógusában szerepel, amelyet a 19. sz. 30-as éveiben láttak a bécsi Kaunitz palotában, s ez a kép szerepelt a Magyar Királyi Postatakarék Pénztár 1932-es aukcióján is. ■

Megkérdeztük...

Szentkirályi Miklós elnököt

A MAGYAR RESTAURÁTOROK EGYESÜLETE A KULTURÁLIS JAVAK VÉDELMÉRT TEVÉKENYKEDŐ OKLEVELES RESTAURÁTOROK SZAKMAI ÉRDEKKÉPVISELETE. 1991-BEN A MKISZ RESTAURÁTOR-SZAKOSZTÁLYÁNAK 62 TAGJA KEZDEMÉNYEZTE A MAGYAR RESTAURÁTOR KAMARA MEGALAPÍTÁSÁT. A SZAKOSZTÁLY ELHATÁROZTA, HOGY DEFINIÁLJA A MŰVÉSZET ÉS KÉZMŰVESSÉG, A BÖLCSÉSZET ÉS TERMÉSZETTUDOMÁNYOK ALAPELVEIN NYUGVÓ SZAKMA JELLEMZŐIT, S MINDEN SZAKTERÜLETEN MEGKÖVETELI A HIVATÁSNAK MEGFELELŐ KÉPZETTSÉGET, HIVATÁS MEGNEVEZÉSE ÉS GYAKORLÁSA SZÁMÁRA A TÖRVÉNYES VÉDELME. AZ EGYESÜLET 1998-TÓL KÖZHASZNÚ SZERVEZET.

Örökség: Miben látja ma a restaurátor szakma és az örökségvédelem együttműködését?

Sz.M.: Az Egyesület társadalmi szervezetként jelen van és a jövőben is jelen kíván lenni a magyar műtárgy- és műemlékvédelmet, illetve a restaurátorképzést érintő törvénytervezetek megvitatásánál. Közreműködünk az örökségvédelmi törvény végrehajtásáról kiadott 16/2001. (X. 18.), illetve ezt módosító 10/2006. (V. 9.) NKÖM rendelet megalkotásában is, és határozottan szorgalmazzuk a szakmagyakorlási rendelet kiegészítést, mely a gyakorló restaurátorok hatáskörének meghatározása mellett a hatósági munkák megkönnyítése és felesleges pereskedések elkerülése érdekében szükséges.

Örökség: Az utóbbi években több alkalommal is láthatunk olyan kiállításokat, amelyen a restaurátorok a kész tárgyak mellett a munka folyamatát is bemutatják.

Sz.M.: Az ilyen kiállítás ablakot nyit a közönség felé, ismeretterjesztő szerepe vitathatatlan. Szükséges, hogy a társadalom megértse: a restaurátor célja és feladata nem csak az, hogy egy festményt, szobrot vagy iparművészeti alkotást, illetve épületet újra élvezhetővé tegyen, vagy a tudomány számára hitelesen megőrizzen. A restaurátor feladata a kezelendő kulturális javak konzerválása, hogy fennmaradjon az eredeti anyag, ami hordozója, közvetítője a műből sugárzó szellemiségnek, az alkotói szándék megtestesülésének.

Feladata az is, hogy felkutassa és rekonstruálja a feledésbe merült történeti kézműves technikákat, anyagokat, eszközöket, hogy hitelesen dokumentálja és közvéleményre megfigyeléseit, a munka során alkalmazott beavatkozásait.

Örökség: Milyen az Egyesület együttműködése a KÖH-el?

Sz.M.: Egyesületünk egyezsége jutott a KÖH munkatársaival, hogy képzettség, illetve szakmai tagozat szerint regisztrált tagjaink saját szakterületükön jogosultak a restaurátori tevékenység önálló végzésére. Ne felejtjük el, hogy egy restaurátor, aki személyesen felelős a tulajdonosnak és a társadalomnak, az érdemi munkát közvetlenül a kulturális javakon végzi. Mindez pedig hatványozottan veti fel a restaurátorok felelősségét. Ezért nem tartjuk szerencsésnek a KÖH kizárólagosságra törekvő szerepét tipikusan szakmai-kamarai jogkörök gyakorlásában. Egészséges munkamegosztásnak tartanánk visszatérni a 2001. június 1-jén megkötött együttműködési megállapodásra, a szakmai döntések és teljesítésigazolások közös ellátására. Határozottan állítjuk, hogy ez a feladat csapatmunka. A résztvevők tevékenysége végső soron azt a célt kell hogy szolgálja, hogy a közönség számára megóvja és hitelesen bemutassa a kulturális örökséget, elismerve a társadalom jogát arra, hogy megfelelő módon és tisztelettel hasznosítsa azokat. ■

- A szerkesztő -

A kazettás mennyezetekről

■ KALÓ JUDIT – RADOVICS KRISZTINA

A gyügyei református templom

Néhány gondolat a templom helyreállításáról és faberendezésének restaurálásáról

Most már több, mint három év távlatából vizsgálódva, eltávolodva kissé tőle, érdekes és talán érdemes is még egyszer átgondolni néhány akkor hozott döntést, megvizsgálni, kiállták-e azok az idő próbáját. Több publikáció jelent meg a kutatási eredményekről és a helyreállítás menetéről, s jelenleg is egy kétnyelvű könyv kiadásán dolgozunk. Ezért most inkább azokra a kérdésekre koncentrálnánk, amik a templom iránt érdeklődőket leginkább foglalkoztatták az elmúlt három évben.

Miért maradt meg ezen a területen ennyi érték, hogyan lehetett a tömeget, a sekrestyét, az ablakokat, a diadalívet és a tetőt hitelesen helyreállítani, mik voltak a tervezésnél azok a szempontok, amik a faberendezés helyreállításának mai látványát eredményezték. Megmaradt-e a műtárgy, a faberendezés hitelességéhez férhet-e kétség, és biztosítottunk-e mindent ami túléléséhez szükséges?

Ez a gyönyörű, vadregényes, de még a 21. században is mostoha sorsú táj Magyarország egyik folyókban, patakokban leggazdagabb területe, ezért épültek a falvak folyóhátra. A természeti katasztrófák, árvizek ma is emberpróbáló feladat elé állítják az itt élő embereket. A mocsarak és erdők közé zárt falvak lakóinak munkája anyagi jólét helyett sok értéket teremtett, a lápvidék "vendégmarasztaló" volt, de a vízzel körülfolyt sziget megvédett a tatárjárástól is. Mára a folyókat szabályozták, az összefüggő erdőségek eltűntek.

A magyarság a 15. század végére belakta a Kárpát-medencét, s mivel István király tíz falunként kötelezte a településeket templomépítésre, ekkorra már alig volt falu templom nélkül. A mohácsi csatavesztéssel azonban megszűnt a Kárpát-medence geopolitikai egysége. A törökidőszak helyrehozhatatlan károkat okozott az ország más területein, de itt, a Felső-Tisza vidéken, a peremvidéken a vízrajzi viszonyoknak köszönhetően az 1565-1599 közötti török támadások nem változtatták a tájat "pusztává", a kár helyrehozható volt. 1607-ben a vármegyék kötelezték a nemességet az újjáépítésre. A mohácsi csatavesztés ráébresztette a nemeseket a nemzetet fenyegető veszedelemre, ennek okát a reformátorok az egyházi és a társadalmi életben létrejött erkölcsi torzulásban látták. Ez vezetett 1545-ben az erdői zsinat összehívásához, majd a magyarországi református egyház létrejöttéhez. Ezért a magyar reformáció „ösfészkeként” emlegetik Szatmár megyét. A Tisza felső folyásánál lévő területek hol a Habsburgokhoz, hol Erdélyhez tartoztak, a rendi-függetlenségi harcok végét az 1711-ben megkötött szatmári béke jelentette. 1717-ben, a tatárok betörésének idején a lápvidék nyújtott biztonságot a lakosságnak. Szellemiségben kapcsolódik e táj Erdélyhez, a Felvidékhez, Kárpátaljához, tágabb értelemben a Kárpát-medencéhez, sőt gyökerei még mélyebbre nyúlnak.

A templom történetéből kiragadnánk a kérdésekhez kapcsolódó szakaszt, objektíve csak az írásos dokumentációkra hivatkozva.

Az 1580-90 körül református hitre áttért Gyügye egészen 1767-ig Újlak filiája volt.

Egy 1762-es renoválást örökít meg a hajó északi falán előkerült ornamentális keretezésű feliratos tábla falképtörredéke. Ebből a korból származik a nyugati kapu fölötti kétfejtű sást ábrázoló falképtörredék is.

A Lázáriban 1765-ben tartott egyházmegyei gyűlés belegezett Gyügye anyaegyházzá tételébe, azzal a feltétellel, hogy ott parókiát létesítsenek. A különválás emlékét örökíti meg az 1767-ben készített festett kazettás famennyezet, amelynek felirata hangsúlyozza, hogy önerőből hozták létre. Ezzel egyidős a szőszék kosár és a nyugati karzat is. A padokat valamivel később, 1827-ben készítették.

1829-30-ban súlyos földrendés és árvíz rongálta meg az épületet, ami

újabb építkezést tett szükségessé.

1833-ban bővítették a karzatot copf stílusban és ekkor állították fel a ma látható szőszékkoronát is, ekkor bontották le a diadalívet, melynek csak csomjai maradtak meg.

Az 1845-ös javítás során az 1767-ben még álló tetőzet fél magasságát leszedték. 1910-ben a templom falait renoválták és szigetelték. Az ekkor még zsindeledesű templomot 1927-ben új eternitpala fedésre cserélték.

Múlt és jelen

A tömeg és tetőrekonstrukció (ld. tömeg a helyreállítás előtt és után) tervezését több oldalról közelítettem meg. Egyrészt írott forrásokra hagytokoztam, amelyekből tudni lehetett, hogy 1767-ben készítették bele deszka mennyezetet.

"E templomot hol szalmával, hol náddal, hol zsindelel, hol tölgyfa eszközlával fedték be s így fedetett be legutoljára 1845-ben is, midőn a tetőzet fél magasságát leszedték." Szerencsére a famennyezetet tartó kötőgerendákat a helyükön hagyták, így ezek hiteles helye ismert volt.

Másrészt a levéltári kutatás adatait és a helyszíni kutatás eredményeit vettem alapul, így hitelesen rekonstruálhatóvá vált a nyugati kapuzat, a sekrestye, a diadalív, a szentély és a hajó ablakai, valamint bemutathatóvá váltak a szentély boltozatának lenyomatai is. A nyugati kapuzat befalazásait elbontva a rajzon látható, csarodaival rokonságot mutató bejárat körvonalazódott a szemünk előtt. Oromzatos, téglából készített kialakítását levésték, de formáját mutatja a lenyomat. A sekrestye alapfalai, illetve ennek kiszedett lenyomatai alapján ismertté vált annak kiterjedése, a falszövet vizsgálásával a földem megoldása, félnyereg tetőjének magassága. A diadalívet 1833-ban az északi karzat építésekor úgy bontották vissza, hogy alapozásából, csonkjaiból felszerkeszthető volt a formája. A famennyezet készítésekor és még utána is 66 évig épen állt a diadalív. A famennyezetet ehhez szerkesztették, a hajó mindig is síkfödém volt, itt valószínűleg annak síkjára építették a kazettákat. A boltozott sekrestyét nem a beomlás után nem építették újjá, helyette ide is kazettás mennyezetet készítettek, de a hajónál magasabb síkon. A diadalív elbontásakor ferdén ledeszkázták a síkok közt kialakult hiányt, ami igen zavaró volt látvány szempontjából. Itt tehát nem a sekrestyéből és hajóból álló templomot alakították át teremtemplomná, mint Kiszsekeresen például, hanem a 14. századi templomforma élt tovább, csak a liturgia és a berendezés változott. Az ablakokat a 20. század elején megnagyobbították, így erősen roncsolt állapotban maradtak ránk, de igen alapos festőrestaurátori, művészettörténeti kutatással sikerült támpontokat találni a rekonstrukcióhoz. A szentély boltozatának lenyomatai is láthatóvá váltak a kutatás során, de ennek rekonstrukcióját elvetették a Kárpát-medencében, sőt az egyetemes emberi művelődéstörténetben is jelentős szerepet játszó, unikális, kazettás famennyezet megtartása miatt.

Harmadrészt saját helyszíni felméréseimre, megfigyeléseimre és korábbi tapasztalataimra építettem. Például korábban a 15. századi kiszsekeresi templomnál találkoztam azzal a jelenséggel, hogy a középkori tetőt 1927-ben fele magasságúra csökkentették, s szintén azbesztcement palával fedték. Ott is meghagyták a kötőgerendákat, de a tölgyfa elemeket is megcsonkolva. Így a megmaradt elemek felmérése után kiserkeszthető volt az 55-60° hajlásszögű ácsszerkezet, majd a kivitelezéskor az udvaron összerakott elemek a szerkesztést igazolták. Néhány évvel később előkerült egy fotó, amely még a tető csonkolása előtt készült, ez végképp bebizonyította a terv létjogosultságát.

A gyügyei famennyezethez kapcsolódik ikonológiáját tekintve a csengersimai templom mennyezete. Itt a tetőszerkezet érintetlenül megmaradt, s ez is 55-60° meredekségű, facsapokkal készített állásait analógiaként szolgálta, és tovább lehetne sorolni a Szabolcs-Szatmár-megyéből, Kárpátaljáról származó analógiákat.

A faberendezés restaurálását 2002-2003-ban, a templom építészeti helyreállításával párhuzamosan, az ÁMRK faszobrász restaurátor csoportja végezte.

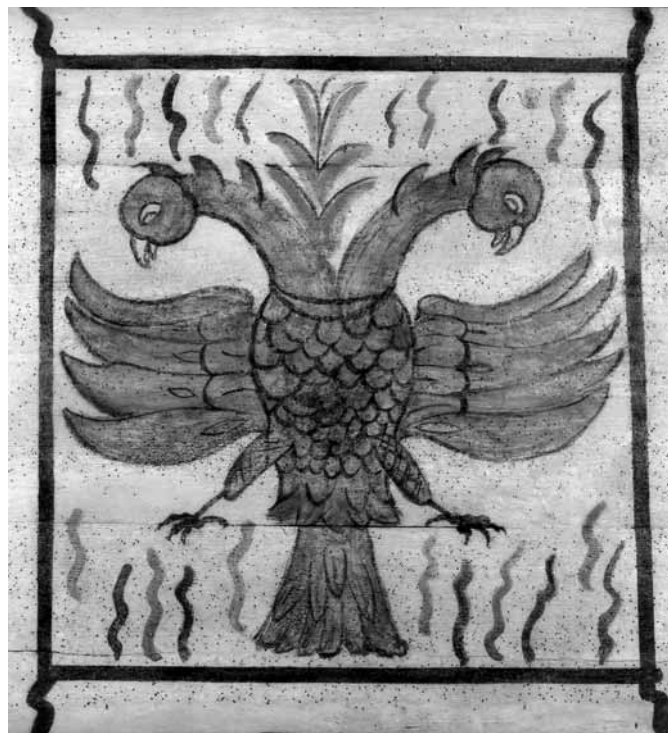
Röviden összefoglalva elmondható, hogy a gyügyei református templom faberendezésnek restaurálása előtti állapotát, azaz a faanyagában a rovarfertőzöttséget és a korhadást, a faldvesség és a beázás okozta károkat, valamint az átalakítást, általában bővítést, ízlésváltást, az újra festést és azokat a különbözőségeket, melyeket a készítők, majd az átalakítók ízlése, tudása, valamint a megrendelők igénye szerint alakítottak, ezek mind együttesen jellemezték.

A templomkapu a 18. század második felében készült, és az eredeti festett felületén lévő átfestések mennyisége pedig a folyamatos karbantartásának a bizonyítéka volt. Az 1767-ben készült festett famennyezetet "A MAGOK KÖLTSÉGEKKEL" csináltatta a gyügyei református közösség, amikor önállósította magát Újlaktól. A festőasztalos neve nem maradt fenn, de stílusjegyei alapján a közeli, az 1761-ben készített csengersimai mennyezettel rokonítható. A 81 darab kazettából álló mennyezeten (5x5/25 a szentélyben, 7x8/56 a hajóban) nagyrészt növényi ornamentika, és csak 16 kazettán látható figurális ábrázolás. Festett felülete eredeti állapotában maradt ránk. A templombelső látványát az 1833-ban készített karzat, és az ekkor átfestésre került padmellvédek és padoldalal színvilága jellemezte. A templom déli falán a szentélyt és a hajót összekötő diadalívre került a mennyezettel egyidős hétszögletű szószékkosár, melyet egy nyolcszögletű, kétszintes, volutás hangvető koronáz meg.

A szószékkosár a XVIII. század végén készülhetett, és a református faberendezések jellegzetes és kecses alkotása. A szószékkosár eredeti felületét az 1833-ban készült felújítási réteg fedte. A kutatás során

A helyreállítás előtti templombelső karzattal

A kétféjű sas

kiderült, hogy alatta a famennyezettel azonos növényi díszítés található, tehát azzal egykorú. Ezért felületéről eltávolítottuk az átfestést, és az eredeti festését restauráltuk. Az Úrasztal az 1833-as színvilágot tükrözve általunk készült.

Restaurálás előtti állapot

Minden esetben mérlegelést kíván, hogy egy sérülést, egy hibát, illetve egy szándékos beavatkozást szabad-e meg nem történné tennünk azzal, hogy kijavítjuk, vagy hogy mikor lesz fontosabb a műtárgy történetiségének értéke az eredeti alkotás visszaállításának értékénél. Ha alaposan körüjárunk egy ilyen kérdést és döntésre jutunk végül, akkor is, utólag is, mindig felmerül hogy helyes volt-e választásunk. A gyügyei festett famennyezet esztétikai helyreállításánál is egy ilyen szakmailag izgalmas döntéshelyzet adódott. A kazetták festett felülete jelentősen sérült állapotban volt, de a motívumok, hiányaik ellenére is, egyértelműen kiegészíthetők voltak. A templomhajóban azonban, szinte annak a közepén, volt egyetlen kazettamező, melyre az idők folyamán egy minta nélküli átfestés került. Az átfestés eltávolítása után egyértelműen kiderült, hogy az eredeti motívumot szándékosan kaparták le, szerencsére annyira nem alaposan, hogy semmilyen nyom ne maradjon belőle. A kazettamezőben megmaradt nyomok és lenyomatok pedig egyértelműen a kétféjű sas ábrázolását igazolták. Ez a motívum igen gyakran előfordul a református templomok festett mennyezetein és karzatain egyaránt. Azon, hogy itt Gyügyén 1767-ben a kétféjű sas mint mitológiai alak a naptár éves fordulópontját jelentette-e, amit később Habsburg sasként értelmeztek azok, akik az eltávolítását véghez vitték, lehet vitatkozni. Tombor Ilona például 1968-ban megjelent könyvében "jellemző kis epizódnak" nevezi a sas motívum átfestését Gyügyén. A mi célunk a mennyezet eredeti, azaz az 1767-es állapotának helyreállítása volt. Adalékként megjegyzendő motívum, hogy a nyugati kapu felett is látható volt egy kétféjű sas, ami a kutatások alapján 1762-ben, a feliratos táblával egyidőben kerülhetett oda, inkább utal a korábbi jelentésre. A kétféjű sas visszafestése semmilyen szakmai nehézséget nem jelenthetett, hiszen méretéhez, színéhez és jellemző karakteréhez elegendő támpontunk volt. A nehézséget annak eldöntése jelentette, hogy visszafessük-e azt amit szándékosan távolítottak el és korunkra már a gyügyei famennyezet történetének része lett. Amikor még csak elképzeltük, hogy milyen lenne a restaurált mennyezet kazettáinak a közepén egy levakart felületű üres mező, már akkor is úgy gondoltuk hogy túlságosan hangsúlyos és az összehatást zavaró "luk" képződne. Feltehetően a látogatók, turisták érdekességként kaphatnának tájékoztatást a hiány okáról, de azok akik mindennap látják, "használják", akiknek eredetileg is készült a mennyezet, azokat előbb-utóbb zavarná ez a hiány.

A gyügyei faberendezés restaurálásának másik, talán még nehezebb esztétikai kérdését a templom padoldalainak és padmellvédekének a helyreállítása jelentette. Ezeknek az eredeti festett felületére ugyanígy, az 1833-ban készített karzat színezésével egyező átfestés került.

A kutatás során a padmellvédeken és a padoldalakon a famennyezethez hasonló, de annál sokkal szerényebb, szinte csak jelzésszerű eredeti festést találtunk. Ezeknek a felületeknek a bemutathatóságát kérdőjelezte meg az eredetileg használt faanyag összeviszagsága is, mivel többféle fafajtából - fenyő, nyír és tölgy - készült. Ebbe a motívum nélküli, zavaros, alig megmunkált fapelületbe szivódott be az 1833-ban készített átfestés színe. A fapelület feltárás utáni és restaurált állapotának látványa szerintünk értékcsökkenésként hatott volna, ezért az átfestés megtartása mellett döntöttünk.

Biztosan vannak, akik nem értenek egyet ezekkel a döntésekkel, de számukra talán az is megnyugtató tény lehet, hogy úgy az általunk visszafestett sas, mint a padok átfestett állapota bármikor megváltoztatható lesz.

A legfontosabb azonban, és ezt szándékosan a végére hagytuk, hogy az ott élő közösség maradéktalanul szereti és a magáénak érzi az általunk helyreállított templomot és restaurált berendezését, és ennél megnyugtatóbb visszajelzést döntéseink helyességéről mi sem kívánhatunk magunknak, hiszen mindannyian tudjuk, hogy hosszú távon védelmet műtárgyainknak csak így biztosíthatunk.

Az OMF, később az ÁMRK a helyiekkel összefogva igen sok műemléket mentett meg az utókornak. Ez a munka sem volt könnyű és anyagilag gyümölcsöző az ebben résztvevőknek, de részvételünknek a nehéz körülmények között is egy oka volt, ahogy Bölcskei Gusztáv püspök megfogalmazta:

"azzal a reménységgel tekintjük e térség jövőjét, hogy a törzs megmaradt, kihajhat, lombosodhat..." ■

A helyreállított szószék és szószékkorona

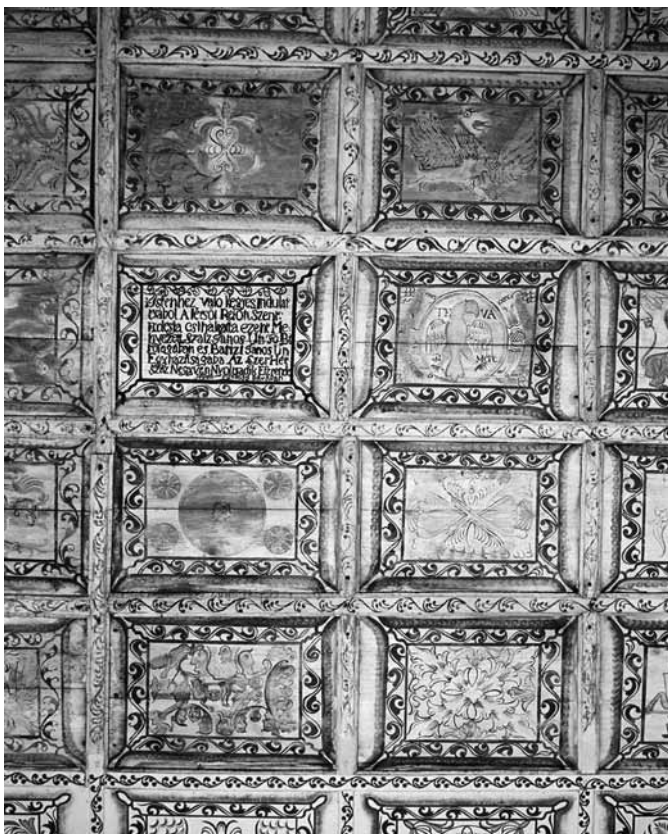
Tisztelt Szerkesztőség!

■ HORVÁTH ZOLTÁN GYÖRGY

TÉCSŐ TIZENHÁROMEZER LELKES VÁROS KÁRPÁTALJÁN, CSAK NEM EGYFORMA TÁVOLSÁGBAN HUSZTTÓL ÉS MÁRMA-ROSSZIGETTŐL, KÖZEL A ROMÁN HATÁRHOZ. AZ 1910-ES NÉPSZÁMLÁLÁS IDEJÉN 5910 LAKOSÁBÓL 4400 VOLT MAGYAR, MÁRA A MAGYAROK SZÁMA NÉGYEZERRE OLVADT. 13. SZÁZADBAN ÉPÜLT TEMPLOMÁT 1748-BAN BŐVÍTETTÉK. FESTETT KAZETTÁS MENNYEZETE 1748-BAN KÉSZÜLT. KÁRPÁT-MEDENCE MAGYAR ÉS TÖBBSÉGÉBEN REFORMÁTUS TEMPLOMAINAK TÖBB TÍZEZERNYI (!) FESTETT MENNYEZETKAZETTÁJA KÖZÜL IS KIMAGASLÓ ÉRTÉKET KÉPVISEL A TÉCSŐI TEMPLOM JELKÉPEIBEN, FORMAVILÁGÁBAN GAZDAG KAZETTÁS MENNYEZETE.

A fel nem ismert értékek pusztításának egy olyan esetéről szeretnék beszámolni, amely pár évvel ezelőtt esett meg, s végül, legalább részlegesen, sikerült az értékmentés. A kárpátaljai Técső református templomának festett kazettás mennyezetéről van szó, amelynek 1748-ban készült 192 eredeti kazettája az egész hatalmas magyar kazettakincs egyik legösszetettebb jelentéstartalmú, leggazdagabb motívumkincsű együttese. 2001-ben egy autóbuzos kirándulás utasaként jártam másodszer Técsőn. Odaérkezésünk előtt az idegenvezető, aki később a 2002-ben megjelent *Kárpátalja kincsei* című könyvem társszerzője lett, jelezte, hogy készüljek a legrosszabbra: restaurálás címén a helybeliek festik át a kazettákat. Kétségbeejtő látvány fogadott: az állványzaton dolgozó munkások előbb olajfestékkel fehérre festették a kazettákat, majd fénykép alapján a helyi mester visszafestegette a motívumokat. Mire odaértünk, a mennyezet harmadával végeztek. A "restaurálást" megelőzte, hogy a gyülekezet igen nagy áldozatok árán felújította a templomot, s már csak a kazettás mennyezet helyreállítása volt hátra, de arra ígéreteken kívül semmit sem kaptak. Ezért határoztak úgy, hogy azt is maguk intézik. Rögtön beszéltem a lelkésszel, aki elmondta, hogy a presbitérium döntésébe nem szólhatott bele. Arra a kérdésemre, ha már mindenáron festeni akartak, miért nem csavaroztak fel deszkákat s az így letakart mennyezetre aztán már festhettek volna, a válasz az volt, hogy "nincs deszka". Elképesztő! Kértem, hogy a munkát azonnal függeszték fel, s legyenek türelemmel két hétig, amíg intéz-

kedem. Visszaérkezésem után azonnal fellármáztam a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumát, ahol hitetlenkedve fogadtak, de a mintegy negyedórás beszámoló után kénytelenek voltak komolyan venni a helyzetet. Szerencsére rátermett munkatársakkal találkoztam, akik néhány napon belül előteremtettek annyi pénzt, amivel a megfelelő méretre vágatott rétegelt lemezeket megvásárolhattuk, amelyeket aztán autóval kiszállítottam. A lassacskán beköszönő hideg évszak is nekünk segített: a munka kissé halasztódott, s végül sikerült az akcióval a técsőiekben is bizalmat ébreszteni, mi meg gondolkodhattunk a restaurálásról. A minisztérium munkatársai ugyancsak a helyszínen győződtek meg a helyzetről, támogatásukkal sikerült pénzt is elkülöníteni a restaurálásra. Már-már úgy tűnt, hogy minden rendben van, hiszen a restaurátort is kijelölték. De mert a teljes mennyezet restaurálására még az NKÖM által elkülönített pénz is kevés lett volna, a técsőiek végül lemondtak róla, s az általam javasolt szükségmegoldást választották. Aki most elmegy Técsőre, vadonatúj deszkázaton "vadonatúj" kazettás mennyezetet láthat, ha még kedve marad feltekinteni a mennyezetre. Értékeink sorsáért aggódók számára megnyugvást hozhat a tudat, hogy a mennyezet kétharmadán a burkolat alatt ott lapul az el nem rontott régi mennyezet, s várja azt a kort, amikor – viszonylag kis anyagi ráfordítással – visszanyerheti régi szépségét. Vagy legalábbis ez az átfestéstől megmenekült része. ■

Eredeti állapot: a mennyezet részlete

Egy kazetta

Majd emlékezni jó lesz...

elfogult írás egy korszakot lezáró restaurálásról

■ RADOVICS KRISZTINA

Ma még nem tudhatom, hogy ötven/száz év múlva, lesz-e még jelentősége annak, hogy megszűnt egy restaurátor műhely, amelyet a piacgazdaság "korszeru" szele fűjt el. De az általunk restaurált nádújfalui festett famennyezet és karzatmellvéd kapcsán érzem már azt a kis halhatatlanságot, amit már senki és semmi nem vehet el tőlünk.

A festett mennyezet restaurálás előtti állapotában (részlet)

Azt, hogy szerencsés véletlenek és szándékok egész sora kellett ahhoz, hogy végre 2005-ben elkezdődjék a famennyezet restaurálása, ma már biztosan kijelenthetem. Hiszen 1969-óta a műemlékvédelemmel foglalkozó szakemberek folyamatos figyelme és aggodása kísérte a Nádújfalu katolikus templomában látható 1746-ban készített műtárgyat. És nem csak azért, mert addigra a beázások miatt már láthatóan sérült állapotban volt, hanem mert ritkasága, szépsége és az a tény, hogy korunkra átdolgozatlan állapotában maradt fenn, mindenképpen figyelmet érdemelt. Jelentőségét azzal is mérhetjük, hogy a református templomokban ma is szép számmal megmaradt festett famennyezetek mellett, a nádújfalui érintetlen kordokumentuma a 17-18. században rendkívül népszerű, a szegényebb katolikus falvak templomaiban is nagy számban készült jellegzetes virágmotívumokkal festett faberendezéseknek. Többnyire korunkra ezek megsemmisültek, vagy csak töredékeként maradtak meg, illetve átalakítások és átfestések fedik (Szentsimon karzatalja, Uraj és Kissikátor famennyezetei). Ezt pedig azzal az általunk elkezdett és végzett faberendezés felméréssel is alá tudom támasztani, amikor a környék református templomaiban, Mályinkán és Bántapolcsányon, a karzat- és padmellvédek átfestései alatt ugyanilyen díszítést találtunk (talán egyszer majd mind megismerhető lesz).

Alkotóiról, név szerinti festőasztalosairól, ma még keveset tudunk, de igazán volt Tombor Ilonának abban, hogy mindenképpen egy miskolci-gömöri műhelynek jellegzetes és szép, kiforrott alkotása a nádújfalui. A faberendezés restaurálásáról részletes írott és fotódokumentáció a KÖH-ben és a helyszínen is megtalálható, ezért most csak néhány összefoglaló gondolatot ismertetnék. Az alkettetés festett famennyezet 1746. október 6-án készült el és ekkor 55 kazettából állt, amit ötven évvel később a templom meghosszabbításakor még 28 kazettával megtoldottak, így közel 80 m² felületű lett. Az 1746-ban készült a mennyezettel megegyező kiosztású festett karzatmellvédet 1796-ban lebontják, és az öt méteres toldásban újra felépítik. 1905-ben pedig a karzat feletti 14 kazettát, melyek a beázástól károsodtak, egyszínű festett felületűre cserélték ki. Érdemes megjegyezni, hogy mindkét alkalommal az eredeti mennyezethez alkalmazkodóan, abba belesimulva, és nem azt átalakítva készültek az új kazetták.

A templom 2002-ben elkészült tetőszigetelése teremtette meg az értékes famennyezet és karzatmellvéd helyreállításának feltételét. A restaurálás elsődleges feladata a festett felületen lévő szennyező-

dés eltávolítása és faanyagának konzerválása volt. A mennyezet bontásakor egyértelműen kiderült, hogy az eredeti festés világos-zöld színű pigmentjei, melyek csak az osztólécek takarásában maradtak meg, az őket ért fény hatására az idők folyamán szürke felületű módosultak a mezők körül. (Nem véletlen tehát, hogy az 1905-ben

A mennyezet restaurálás utáni állapota (részlet)

Fotó: Radovics Krisztina

a csere alkalmával szürke színre festik az újakat.) Az esztétikai helyreállításához, a valamikori látvány egységének újra teremtéséhez szükséges volt a minta nélküli zöld szín visszafogott rekonstrukciója. Ezt a mezőkben megmaradt eredeti festés jó állapota is indokolta tette. Hiszen a szennyeződéstől feltárt és konzervált eredeti festésen csak kisebb folytonossági hiányokat kellett kiegészítenünk, melyek a fenyőhordozó téli és nyári páztáiba egyenetlenül beszívódó festék jellegzetes sérülései voltak. A beázások okozta zavaró, mára már visszafordíthatatlan foltosságot, viszont csak teljes színtfedéssel tudtuk eltakarni, melynek anyagválasztásakor szempont volt, hogy az eredeti festéstől eltávolítható használatunk. Az 1905-ben készült szürke felületű deszkázatra, az elpusztult kazetták mintázat nélküli mezőkiosztását rekonstruáltuk, beépítve azt az egy eredeti töredéket, melyet a padlásfejáróban találtunk. A restaurált mennyezet visszahehelyezése előtt, egy kiállításon mutatuk be az ott élőknek restaurálásunk részletes fotódokumentációját és néhány mennyezettáblát is, amelyet így egészen közelről megismerhettek.

Mátraterenye-Nádújfalu római katolikus templomának festett famennyezetét és karzátát 2005-2007-ben az Állami Műemlékhelyreállítási és Restaurálási Központ Restaurátor Osztályának farestaurátor csoportja restaurálta. Klenóczky Sándor felügyelő (KÖH), szorgalmazta az épület helyreállítását. A közelmúltban elhunyt Bérci László művészettörténészként és osztályvezetőként is a restaurálást kezdeményezte és kutatta. Az AMRK igazgatója Szécsi Zsolt a restaurátori terv ismeretében, a restaurálást folyamatosan támogatta. A Kulturális Minisztérium anyagi támogatása Bozók András miniszter idejében, és a Váci püspökség, Beer Miklós püspök új jelentős anyagi támogatást adott a restaurálás dologi kiadáshoz. Vezető restaurátor: Radovics Krisztina.

Konzerválás: Balázs Gyula és Sárosi György.

Restaurátorok, akik a kivitelezésben részt vettek: Janó Irén, Jankovics Anna-mária, Kiss Rita, Németh Katalin, Bottyán Anikó, Pankovits Aranka, Varsányi Zsuzsa, Molnár Éva, Balászné Nemesi Emma, Takácsné Huszár Boglárka, Hidásiné Kohányi Orsolya, Szabó József és Bodnár Gyula.

Fotódokumentáció: Kenéz Pál. Labor munka: Szilágyi Gaborné.

Szakmai zsűri: Dabronaki Béla és Csanda Jenő szakértők.

Köszönettel tartozunk Nádújfalunak: Béla Csaba László és Balog Zoltán atyáknak, Kotroczó Ferencné Zsuzsa gondnoknak és Bodor József polgármesternek, akiktől szállást, állványt és a sok gondoskodást kaptuk a helyszíni munkák során.

Még rengeteg hasonló feladat vár/várna ránk...
mala tempora currunt. ■

A Magyar Nemzeti Galériától átvett műtárgyállomány jelenlegi helyzetéről – felügyeleti szempontból

■ TOMANICZ ANIKÓ

A Magyar Nemzeti Galéria (MNG) gyűjtőkörébe tartozó, magántulajdonban lévő védett kulturális javak adattári nyilvántartásnak a Kulturális Örökségvédelmi Hivatalhoz (KÖH) – az elmúlt év folyamán – történő teljes átkerülésével, a magánkézben lévő képzőművészeti anyag felügyeletének egyik fontos állomásához érkeztünk. Az adatállomány átadása-átvétele

évekkel ezelőtt, a kulturális javak védelméről... szóló törvény 1997-ben történt életbelépése után kezdődött meg.

Ekkor az MNG munkatársai már egy korábban megkezdődött, szakmai válogatáson jórészt átesett tárgyananyagot tudtak felmutatni. Az áttekintés és szelektálás a – több évtized alatt különböző, gyakran nem szakmai szempontok alapján – védetté nyilvánított hatalmas műtárgyállomány esetében több mint időszzerű volt. Anélkül, hogy a magyarországi magántulajdonban lévő, magyar vonatkozású védett műtárgyak mennyiségét és jelentőségét egyéb Európai Unió tagországok tárgylistáival, illetve műtárgyállományával összehasonlíthatnánk, kijelenthetjük, hogy a hozzávetőlegesen 11.100 magyar képzőművészeti alkotás nem képezhetette a magyar kulturális örökség kimagasló részét. Az MNG muzeológusaira jelentős feladat

Gara Arnold - Gulácsy jelmezben

hárult, amikor a tárgyak felülbírálatát megkezdték. A szakmailag vitatott és eredetiség vagy azonosíthatóság szempontjából kétséges művek bizonyosan kiestek a rostán. (Ezen művek törvény alóli mentesítését még maga a múzeum kezdeményezte az 1990-es évek elejétől kezdve.) Ugyanakkor meg kellett határozni egy tudományos érvekkel alátámasztott – és a jelenlegi jóval szigorúbb védési kritériumoknak is megfelelő – "kiemelkedő jelentőségű és pótolhatatlan"-nak minősülő tárgykört. Ennek a válogatásnak és az azóta következetesen alkalmazott védési szempontoknak a figyelembevételével kimondott védetté nyilvánításoknak eredménye a KÖH nyilvántartási adatbázisában jelenleg 1178, ún. *törzanyagba* tartozó alkotás. Ebbe a körbe kerültek tehát a figyelmet igénylő, felügyelendő – és nem utolsó sorban mennyiségileg is kezelhetőbb – magyar vonatkozású művek. Műfajonkénti megoszlás tekintetében ennek az anyagnak döntő többsége (közel 80 %-a) a festészetet, kisebb

hányada a szobrászatot, a fennmaradó rész pedig egyéb (pl. grafika) művészeti területet képvisel.

De mi történik a többi, jelenleg kb. 9000 darabos – a törzanyagba át nem került – védettként nyilvántartott műtárggyal? Természetesen a védettséget ezek esetében, immár a KÖH Műtárgyfelügyeleti Iroda hatósági eljárásainak keretében meg kell szüntetni. Tekintettel a fennmaradt magas darabszámra, ez a munka várhatóan több évet vesz majd igénybe. Annál is inkább, mivel a tulajdonosok az adatváltozást (költözés, a tárgyak eladása stb.) az aktuális intézménynek nem mindig jelentették be, így a művekre vonatkozó, birtokunkban lévő adatok sok esetben nem helyesek, az alkotások a megjelölt őrzési helyen nem találhatóak, illetve nincs kinek kézbesíteni a védelem feloldásáról szóló határozatot (érthető módon a tárgyak folyamatos ellenőrzése korábban a múzeum teherbírását is meghaladta). Az eljárások lefolytatása ezért jelentősen megnehezült. Az elmúlt évek során mintegy ötszáz tárgy védettségét sikerült megszüntetnünk, részben az árveréseken felbukkanó és így a Hivatal látókörébe kerülő, részben az egyéb módon (pl. tulajdonosi kérelem) felmerülő védett műtárgyak esetében.

Az egyik fő feladatunk tehát mielőbb elérni, hogy a KÖH honlapján megtalálható, védettségről tájékoztatást adó keresőben az érdeklődő már csak a törzanyag adataival találkozhatson (jelenleg valamennyi, még fennálló védettség fellelhető itt). Ezen célunk elérésében sokat segíthetnek a műtárgytulajdonosok is, ha a Műtárgyfelügyeleti Irodánál jelentkeznek és maguk kéri műtárgyaik felülvizsgálatát. ■

Csontváry Kosztka Tivadar - Szerelmesek találkozása

MŰEMLEKI-RÉGÉSZETI
ÉRTEKEINK NYOMÁBAN

Miskolc-Felsőhámor, Szeleta-barlang, középső és felső őskőkori telephely

■ NAGY LEVENTE

A VÉDÉSI OSZTÁLY ÁLTAL IDÉN NYÁRON INDULT ÚJ ROVATBAN EZÚTTAL FELSŐ-HÁMORRA ÉS LILLAFÜREDRE INVITÁLJUK AZ OLVASÓT, AHOL AZ 1951 ÓTA RÉGÉSZETI VÉDETTSÉGET ÉLVEZŐ SZELETA-BARLANG MELLETT MEGLÁTOGATJUK A MŰEMLEKI VÉDETTSÉGRE JAVASOLT PALOTA-SZÁLLÓ ÉPÜLETÉT IS.

A Bükk-hegység egyik legjelentősebb üdülőhelye a Szinva-patak keskeny völgyében húzódó Lillafüred. A szép természeti környezet sok sétára csábítja itt a látogatót: a Palota-szálló melletti függőkertek alatt található Magyarország legmagasabb vízesése és az 1833-ban felfedezett Mésztufa-barlang (Anna-barlang), amelynek mennyezetén a növények gyökérzetére kivált mészkőlerakódások láthatók. Sok látogatót vonz az 1913-ban felfedezett István-cseppkőbarlang is, amely a Palota-szállótól délre, az egri országút mellett található.

A bükki barlangok közül azonban régészeti szempontból vitathatatlannal a Szeleta-barlang a legkiemelkedőbb, amelyet Lillafüred központjából kiindulva gyalogosan közelíthetünk meg. A Palota-szállót elhagyva a Miskolc felé vezető műúton gyalogolunk mintegy 200 métert. Tőlünk északra a Szeleta-tető meredek hegyoldala magasodik, délre, a Szinva-patak völgyébe a vadregényes Felsőhámor falu látható. Átkelünk egy sziklaalagúton, majd körülbelül száz méter után észak felé fordulva egy északnyugat-délkeleti irányú völgybe kapaszkodunk fel, figyelve az erre vezető piros négyzög, illetve ferde kék jelzéseket. A turistaút több kanyart leírva lassanként elhagyja a völgyet, és kelet felé fordul a Szeleta-hegy tetejére. A hegytetőről enyhe lefelé lejtéssel halad tovább kelet felé, minél jobban közeledve a Felsőhámor falu fölé emelkedő meredek sziklafalhoz. Egy idő múlva az út a sziklafal szélére érkezik, lélegzetállító kilátás nyílik innen Felsőhámor és a Palota-szálló felé. A Szeleta-tető sziklasirtjéről a P jelzésű kis ösvényt követve ereszkedünk le a meredek sziklák között a Szinva völgye felett még így is 90 méter magasan fekvő Szeleta-barlang bejáratához.

A barlang egy hatvan méter hosszúságú, egyszerű alaprajzú karsztos üreg, amely egy előcsarnokra, egy fő- és egy oldalra tagolódik. Az itt rejtőző őskőkori régészeti leletek és őslénytani maradványok kutatására először 1906-ban került sor, majd 1906-1913 között, majd 1928-ban, 1936-ban, 1947-ben, 1966-ban, 1989-ben és 1999-2001-ben folytatódtak a tudományos feltárások - legutóbb Ringer Árpád, a Miskolci Egyetem Ős- és Ókortörténeti Tanszékének

vezetője részvételével. Először 1906 és 1913 között, a *Kadić Ottokár* által azonosított 12 méter vastagságú rétegsorban 12 réteget különítették el. A rétegek pontos időrendjét 1999-2001 között végzett új feltárások, illetve a régi ásások leleteinek revíziója révén lehetett azonosítani.

A rétegekben nagy mennyiségű pattintott kőeszköz került elő (csak az 1906 és 1913 között folytatott ásások során több mint 2000 db), amelyek több középső- és felső őskőkori kultúra emlékéanyagába tartoznak A 2-3. rétegek a Neander-völgyi ember idején, a középső őskőkori, 130 000-32 000 évvel ezelőtt, a Riss és Würm eljegesedések közötti ún. inerglaciális idején, illetve az utolsó Würm jégkorszak elején keletkeztek. Ezekből a rétegekből a Bábonyi-kultúra levél alakú lándzsaheggyekkel medvére vadászó embereinek leletei kerültek elő nagy számban, de előfordultak a Taubachien, Jankovichien és a Moustérien kultúrák kőeszközei is. A középső őskőkori utolsó időszakában, mintegy 60 000-32 000 évvel ezelőtt a Bábonyi-kultúrából kialakuló kora Szeleta- és a Charentien-kultúrák kőeszközeit használó medvevadászok húzódtak be a barlangba. A lelőhely világhírnevét azonban a fejlett Szeleta-kultúra leletei, köztük a híres babérlevél alakú kovakő lándzsaheggyek alapozták meg (ez utóbbiak 1907-ben kerültek elő). A felső őskőkori virágkorát élő fejlett Szeleta-kultúra leletei már előfordulnak a harmadik rétegben is, de elsősorban a 32 és 22 ezer évvel ezelőtt, az utolsó Würm-jégkorszak idején lerakódott 4-6. rétegekre jellemzők. A fejlett Szeleta-kultúra hordozói a Bükk-hegység keleti részén éltek, élénk kapcsolatokat tartottak fenn a felső újkőkori kezdeti szakaszában a Bükk nyugati részén élő Aurignacien-kultúra, illetve az elsősorban a Tokaji-Eperjesi-hegységben megtelepedő Gravetti-kultúra kőeszközeit használó, a mai embertől már semmiben nem különböző emberekkel is, e két kultúra emlékéanyaga is megtalálható a barlangban. A Szeleta-barlang emlékéanyagát feldolgozó kutatók nagy meglepetésére még a legkésőbbi, a 6. rétegben is előfordultak a középső őskőkori Moustérien-kultúra kőeszközei. Ez alapján lehetséges, hogy a Neander-völgyi emberek néhány csoportja még a 6. réteg keletkezése idején, 26-22. évvel ezelőtt is továbbélt a Bükk-hegység néhány nehezebben megközelíthető részén, de hogy találkoztak, esetleg keveredtek is a náluk sokkal fejlettebb felső őskőkori mai emberekkel, egyelőre rejtély marad.

Tizennégy kisebb-nagyobb tűzhely foltját lehetett megfigyelni a különböző rétegekben, amelyek közül több tűzhelyt hosszabb ideig is használtak. Mivel azonban eszközkészítés során keletkező hulladék nem került elő, a lelőhely minden valószínűség szerint egyik őskőkori időszakban sem volt lakóbarlang (az itt megforduló Neander-völgyi, illetve mai emberek állandó települése mind a középső, mind a felső őskőkori Miskolc belterületén, illetőleg a miskolci Ávashegyen volt), hanem inkább alkalmi vadásztanya lehetett.

A barlangba zseblámpa nélkül is be lehet menni, bár a bejárat mögött az ásások során elhordott nagy mennyiségű föld helyén kialakult széles üreg balesetveszélyes. A falakon a félhomályban is jól látható mindenütt egy fekete csík, amely az ásások megkezdése előtti eredeti feltöltés magasságát jelzi. A barlang bejáratánál két magyarító tábla is látható, amely a lelőhely jelentőségét mutatja be, és a barlangot felfedező Kadić Ottokárnak is emléket állít. ■

Miskolc-Lillafüred, Palota-szálló

A Szeleta-barlangot elhagyva érdemes még egy rövid időre megpihenni a Szeleta-tetőn, ahol talán közhelyszerűen, de mégis szinte "kötelezően" az ember eszébe jut József Attila 1931-ben írt Ódájának kezdő sora: "Itt ülök csillámló sziklafalon". A völgybe lenézve Felső-Hámor apró házai látszanak, és a Szinva völgyében várfalaknak látszó teraszok fölött szinte mesevárként uralja a tájat a Palota-szálló épülete, egy jobb sorsra érdemes ország egykori grandeur-jének kifejező emblémája.

A Miskolc melletti Hámor közelében *Bethlen András* földművelésügyi miniszter 1892-ben kezdte meg üdülőtelep kialakítását, amely rokonáról, a családban Lillának nevezett Pejachevich Tivadarné Vay Erzsébetről a Lillafüred nevet kapta.

Az üdülőtelep fejlesztése a húszas években új lendületet kapott. "A világháborút befejező békekötés után, amely megfosztott bennünket gyönyörű vidékeinktől, a kormányzat ezen a területen vélt olyan telepet létesíteni, amely természeti szépségénél fogva vonzani fogja az idegeneket és nagyszerűsége igen nagy idegenforgalmat fog biztosítani."

Lillafüred másodszori felfedezése szintén egy *Bethlen*, a miniszterelnök *Bethlen István* nevéhez fűződik. Ő és a földművelésügyi miniszter, *Mayer János* határozták el "a modern fürdőtelep megteremtését" s ezzel összefüggésben a Palotaszálló felépítését. Az építkezés anyagi fedezetét a Népszövetségtől 1924-ben felvett kölcsön adta – emiatt akkor és azóta is érték és érik támadások *Bethlent*. Monográfusa, *Romsics Imác* szerint azonban a költségek a kölcsönnek csekély részét (1,75 %-át) tették ki, ellenben – tesszük hozzá – az építkezés és az idegenforgalom sok embernek adott több éven keresztül tartó biztos munkát.

A Palota-szálló terveit a főleg műemléki munkásságáról ismert *Lux Kálmán* készítette. Kisajátítások, tereprendezés és a villanyáram helyszínre vezetése után kezdődtek meg a kivitelezési munkák, amelyek 1929-től 1931-ig tartottak. Alagsor, földszint és három emeletes, több, mint 130 szobát magában foglaló, minden igényt kielégítő szálloda épült: a "Mátyás király-korabeli várkastélyban" a luxuslakosztályoktól kezdve a turistaszállásig minden kategóriát megtalálhatott a vendég, s három étterem, kávéház, szalon, olvasóterem, terasz biztosította zavartalan ellátását és kellemes pihenését.

Miután kívülről megcsodáltuk az U alaprajzú, három emeletes, tornyos kastélyépületet teraszaival, lépcsőivel, támfalrendszerrel kialakított parkjaival és függőkertjeivel, leereszkedtünk Magyarország legmagasabb vízeséséhez, érdemes belülről is megnézni az épületet, amely jelenleg 129 vendégszobával várja vendégeit. A földszintre tervezte *Lux Kálmán* a szálló hallját, a Mátyás király éttermet, Nagy Lajos éttermet, kávéházat, az eredetileg zeneteremnek tervezett szalont, olvasószobát, valamint a hozzájuk tartozó kiszolgáló tereket (konyha, tálaló, kamra, cukrász, mosogató, ételfelvonók). Az első emeleten volt a játéktér a társalgóval és a nagy vendégszobákkal, apartmanokkal. A második emeleten teljes egészében a szobák foglalták el, a harmadik emeleten szobák, turistahálótermek és a padlástér mellett, a nyugati szárnyban helyezkedtek el a személyzet szobái. A különböző rendű és rangú helyiségek megközelíthetőségét három lépcsőház szolgálta.

A szálló halljának faburkolatos falain két feliratos pannó látható: az egyik azt az eseményt ábrázolja, amikor 1381-ben Nagy Lajos király Diósgyőr vára előtt fogadja a Remete Szent Pál ereklyéit hozó velencei béke küldöttséget. A másik ábrázolás a pápai utasításra megkonduuló déli harangszóra emlékezteti az utazót, a Hunyadi János által kivívott győzelemre, amely megmentette a művelt nyugatot a török inváziótól. Ha *Lillafüredi látogatásunkat*, a Mátyás-király étteremben (jelenlegi nevén *Hunyadi-étteremben*) ebédelve fejezzük be, nemcsak a terem faragott kazettás mennyezetében gyönyörködhetünk, hanem az ebédlő színes üveglablakaiban is, ahol a trianoni békeszerződéssel elszakított városok és várak (Pozsony, Brassó, Kassa, Lőcse, Bártfa, Késmárk, Kolozsvár, Árva vára és Vajdahunyad láthatók).

A nemzet nagy korszakának felidézéséhez a stílusválasztáson kívül a díszítő művészetek alkotásai is hozzájárultak. A kivitelezésnél, a berendezésnél és a felszerelési tárgyak beszerzésénél a meghatározó szempont az volt, hogy a termék magyar földön készült, magyar

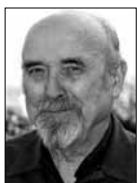
iparos által készített legyen. A közönség nagyobb része – legalábbis a sajtó írásai szerint – lelkesedéssel fogadta a szálloda építését, az üdülőtelep fejlesztését, amelybe beletartozott a turistautak kialakítása, a környék cseppkőbarlangjainak feltárása és megnyitása, a sportpályák és a strandfürdő építése is. A Palota-szálló építészeti kvalitásairól, építésének politikai, gazdasági körülményeiről lehet vitatkozni, egyről azonban biztosan nem: hogy korának emblemikus épülete, és mint ilyennek, a műemlékek között a helye.

A Szeleta-barlang régészeti védettségének revíziója *Ringer Árpád*, a Palota-szálló műemléki védési dokumentációja *Borossay Katalin* kutatásai alapján készült. A Palota-szálló általam összefoglalt leírásából több részlet megjelent a *Műemlékvédelem táguló körei*-című kiadvány (Budapest, 2000.) 30. oldalán is (szerző: *Borossay Katalin*). ■

A fotókat a szerző készítette

Múltbéli történetek

„Ne vakolj freskóra“*

avagy az Aba-Novák freskók rehabilitációjáról

■ ÉRI ISTVÁN

Már az ókor politikai gyakorlatától sem volt idegen az előd uralkodók emlékezetének erőszakos kitörlése, a tiszteletére emelt szobrok ledöntése, elpusztítása épp úgy hozzátartozott az eljáráshoz, mint a feliratos kőtáblákról a szóban forgó személy nevének levésése. A történelem folyamán ez a szokás máig fennmaradt. Arról viszont nem igen tudunk, hogy az utókor haragja a pusztulásra ítélt mű alkotóját is elérte volna. Ritkán került sor arra is, hogy a megrongált műveket rehabilitálják, azaz eredeti formájukban visszaállítsák. Ennél még sokkal ritkábban fordulhatott elő, hogy ezt a gesztust szinte kizárólag a művész iránti utólagos elismerés és tisztelet váltotta volna ki.

Ez a kivételes eset mégis megtörtént, mégpedig a magyar művészettörténetben, amikor Aba-Novák Vilmos három freskóját újból napvilágra hozták. Az elkészülés sorrendjében először az 1936-ban Szegeden a Hősök kapuja freskóját szabadították ki, a 300 m²-es falképet eltüntetve cementvakolat alól. Az 1995-2001 között végzett munkákon 14-19 szakember dolgozott. A munka összköltsége elérte a 65 millió forintot. (Az összeg sokszorososa lehet az alkotó hajdani tiszteletdíjának.)

Székesfehérvárott a romkerti mauzóleum négy oldalát borító, "A Szent Korona és a Szent Jobb" címet viselő, együttesen 250 m²-es falkép 1938-ban készült el. A meszelés eltávolítása, a rongálódások javítása, restaurálása 1992-1996 között zajlott. Költségét és az egykori honorárium mértékét nem ismerjük. Ugyancsak e városban, a Városháza nagyterme előtti folyosórészen egy 50 m²-es felületet fedett le a székesfehérvári országgyűlést és az első vitézzé avatást ábrázoló freskó, amelyet Aba-Novák 47 éves korában, 1941 szeptemberében bekövetkezett halála miatt már mások fejeztek be. Ez is 1996-tól látható újra.

A három nagyméretű, történelmi tárgyú falképet mindannyiszor Horthy Miklós szerepeltetése miatt kellett szem elől eltüntetni. Jóllehet a megfestett jeleneteken ábrázolt múltbéli és jelenkori személyek között Horthy alakja nem játszott kiemelkedő szerepet, a megrendelők aulikus felfogása szerint körükből semmiképpen sem volt kihagyható.

Szegeden fehér lovon, tengerész egyenruhában – a monográfus *Supka Magdolna* kifejezésével élve – Horthy "életlenül nyargaló bábúnak" tűnt, egy soha meg nem történt rohamnak freskóba "beleapplikált staffázs" jelenetében. A székesfehérvári mauzóleumban a történelmet idéző nagyszámú személyiség között a kormányzó: Hunyadi János és Kossuth Lajos mellett harmadikként szerepelt. A városházi falképen már jelentősebb a szerepe, hiszen a kép az általa alapított vitézi rend első tagjainak felavatását ábrázolja.

Keveset tudunk a freskók eltüntetésének történetéről. Amíg valaki a helyi levéltárakban részletesebb adatokat nem talál, forduljon a Műemlékek Országos Bizottsága (MOB) irattárában őrzött néhány dokumentumban található információkhoz.

A MOB már 1945 végén hírt kapott arról, hogy Szegeden a Hősök kapuja freskóival gond van. Kiküldték *Várnai Dezsőt*, az egyik "külsőt", hogy készítsen jelentést a szegedi műemlékek háborús káraitól. Tudván tudták, hogy szerencsére ilyenek alig vannak. Várnai egyoldalas, 1946. február 17-i jelentése nem is erről szólt, hanem a szovjet városparancsnokságnak a város vezetőségéhez intézett *ukázásról*. Ebben először is azt követelték, hogy a Demeter templom falán elhelyezett, Horthyt ábrázoló domborművet távolítsák el és semmisítsék meg. Várnai konstatálta, hogy a dombormű nem is látható, mivel még mindig eltakarja a bombatámadások elleni védekezéséért támpillérről támpillérig húzódó deszkafal. Jelentésében megjegyezte: "Zala György bronz domborművét kíván-

tos volna múzeumba helyezni, ebből újabb szobor kiöntése műemléki szempontból nem kívánatos. A kökeret sértetlenül maradhatna, esetleg egy demokratikus emlékmű elhelyezésére." (Sic.)

"A Hősök kapuján lévő Aba-Novák freskók eltávolítását is elrendelte az orosz katonai parancsnokság, valószínűleg politikai pártszempontból" – írja tovább Várnai. Azt javasolja, hogy a vasbeton álmennyezetre, amelyen a freskó van, szögjeljenek nádszövetet és vakolják be. Nem minden malícia nélkül jegyzi meg: "Az új vakolatra mai tárgyú kép volna festhető." Végül még abban a hónapban lefestették a lovastengerész (sic) alakját – a fehér folt még inkább feltűnő volt. Ezért még az elkövetkező hideg hetekben sebtében egyetlen cementvakolattal kenték le a freskót. Évtizedekig éktelekedett a boltíven ez a szürke felület.

Székesfehérvárott másként alakult a mauzóleum-beli falkép sorsa. A többé-kevésbé védelem nélküli belső teret az időjárás és a környezetszennyezés hatásai télen-nyáron rongálták. 1943-ra már tragikussá vált a helyzet: a felületbevonó celluloidréteg eltűnt, elkezdődött a gipszesedés, tászkásodás és a színek fakulása. Gerevich Tibor vizsgálatot végeztetett, s addigra már szürkésfehér foltok is jelentek. Ezért javasolták, hogy legalább az őszi-téli időben deszkázzák be a hatalmas, nyitott, csupán vasráccsal lezárt bejárati nyílást, de ezt esztétikai okokból elutasították. Mielőtt még a radikális döntés megszületett volna, Horthy Miklós helyére Petőfi Sándort festették a falképre.

Miután a Romkert gondozása a MOB feladata volt, a freskó sorsáról az elnöknek kellett végleges döntést hoznia. Gerevich Tibor ezt megelőzően 1949 nyarán beadvánnyal fordult a VKM-hez, ahonnan augusztus 9-én azt a választ kapta a művészeti ügyekkel foglalkozó ügyosztálytól: "Hozzám érkezett javaslatára, melyben a székesfehérvári Aba-Novák freskók romlása miatt azokat átmeszeltetni kívánja, közlöm, hogy a freskók egyszínre való átfestése ellen nem emelek kifogást." A MOB székesfehérvári megbízottja *Schmiedl Ferenc* nyugalmazott építész mérnök hamarosan megkapta a lemeszelésre szóló felszólítást. Miután a mauzóleum "mindinkább ronccsá váló falképeinek megmentése megoldhatatlan feladatnak bizonyulván" más megoldás nincs, finom leseprés után tiszta, érett mésszel kétszeresen festesse le azokat. Érett meszet egy távolabbi, háború előtti gyárépítésnél maradt meszesgödörből lehetett csak kitermelni, emiatt a szállítás drágítani fogja a munkát – válaszolta Schmiedl. Valóban a szeptember 9-én kelt árajánlat szerint a 9 méteres állvány megépítésével, előzetes leporolással, a festés utáni padló- és ablaktisztítással együtt négyzetméterenként 6.-forintért, 300 m²-t számítva 1800 forintért elkészült a lefestés. Szakály István "rom-őr" – vagyis a romkert mindenese – novemberben jelentette: "a lefestett freskóknál eddig még pattogást nem észleltem, teljesen sima, úgy látszik a méz lekötötte." A városháza freskóját valószínűleg már korábban eltüntették. Ennek a kibontása és restaurálása is megtörtént 1996-ban. *Supka Magdolna* évtizedekig harcolt a freskók kiszabadításáért. Aba-Novákról írt monográfiájában (ez volt kandidátusi disszertációjának témája is) 1971-ben írja a falképek eltávolításáról: "...a politikai reprezentáció szolgálatába állított művészet tragédiájának is tanúi lehetünk, amely ... az alkotó személyét és megítélését nem hagyta érintetlenül."

*

A "damnatio memoriae" – az emlékezetből történő kitörlés – Horthy Miklós esetében a rendszerváltást követően már nem volt olyan jelentős, hogy a freskók művészi értékének, egyúttal Aba-Novák Vilmos megítélésének rehabilitálását gátolta volna. Sőt! ■

*Ezt a címet adta Aba-Novák unokája annak a két aukciónak, melyek bevételeit – a művész műteremvillájának eladásából befolyt 20 millió forinttal együtt – a család a Hősök kapuja freskójának restaurálásához ajánlotta fel.

Transylvania Trust Alapítvány – 2007

I. rész

■ HEGEDŰS CSILLA

A Transylvania Trust alapítvány 1996-ban jött létre, olyan szakemberek alapították, akik az erdélyi épített örökség védelméért akartak tenni, s ezzel hozzájárulni az egyetemes magyar kulturális örökség megőrzéséhez, s az erdélyi magyar társadalom identitástudatának fejlődéséhez.

Tevékenységünk az oktatás, inventarizáció, felújítás, karbantartás, menedzsment, kutatás, tudományos értekezletek, közösségfejlesztés és ismeretterjesztés területére terjed ki.

Az alapítvány tizenegy éve működik, két esztendeje önállóan,

A volt konyhaépület felújítva

s igyekszik egy olyan saját fenntartható fejlesztési stratégiát kidolgozni, amely biztosítja a fennmaradását addig, amíg a gondok, amelyek létrejöttét kiváltották, meg nem oldódnak. A következőkben a 2007-ben kifejtett tevékenységünket mutatjuk be.

A BONCHIDAI BÁNFFY-KASTÉLY REVITALIZÁCIÓJA – ÉPÍTETTÖRÖKSÉG FELÚJÍTÓ SZAKKÉPZŐ KÖZPONT LÉTREHOZÁSÁVAL

A bonchidai Bánffy-kastély Erdély egyik legjelentősebb kastélyegyüttese. Az egykor Erdély Versailles-ának nevezett épületegyüttes a kilencvenes évek végére teljesen romos állapotba került. Alapítványunk megalakulása óta kíséri figyelemmel a kastély sorsát. A Transylvania Trust Alapítvány és az Institute of Historic Building Conservation, mint a kastélyban működő Építettörökség-felújító Szakképző Központ szervezői biztosíthatják az épületegyüttes minőségi felújítását és hosszú távú védelmét. 2003-ban 49 évre hosszabérbe vettük a kastélyt, helyreállítása és hasznosítása tehát alapítványunk feladata és felelőssége.

Eddig kétmillió euró nagyságrendű a helyreállítási munkálatok és az oktatási programok értéke, de a teljes felújításhoz még körülbelül hétmillió euróra van szükség.

Mostanáig sikerült a volt konyhaépületet szinte teljesen felújítani, itt kapott helyet a kulturális kávézó, s itt vannak az oktatási program szálláshelyei és étkezdéje, a volt Miklós kastélyban pedig megnyílt az oktatási központ, előadóterekkel, irodával. (A többi épületen 2006-2007-ben is tovább folytak a helyreállítási munkák.) A program fővédnöke Ófelsege, Margit román királyi hercegnő.

A.) FELÚJÍTÁSI MUNKÁLATOK 2006-2007-BEN

A Headley Trust és a Kultúra 2000 program segítségével részlegesen helyreállítottuk az *istállóépületet*, felújítottuk a volt *kápolnát*, illetve kialakítottuk a *kapuépület* két első termében a fogadótereket. A helyre-

állítás után az egykori kápolnában Kulturális Közösségi Házat hoztunk létre, találkozók, koncertek, különleges családi események számára.

A kapuépületben felújított két szoba *információs központként* üzemel, részben a látogatók számára szolgálja ki, részben internet hozzáférést is nyújt a helyi lakosságnak. A volt *istállóépület* egy részében műhelyeket alakítottunk ki a helyi kézműveseknek, és megteremtjük feltételeit, hogy a szakmát továbbadhassák a fiataloknak, bevonva az iskolákat és más, érdekelt intézményeket. Ezzel is hozzájárulunk a régió hagyományos kézművességének megőrzéséhez – bővítve a helyiek munkalehetőségeit is.

B.) ÉPÍTETT ÖRÖKSÉG FELÚJÍTÓ SZAKKÉPZŐ KÖZPONT

A Transylvania Trust Alapítvány és az Institute of Historic Building Conservation 1999 óta zajló épített-örökség felújító szakképzését 2007-ben már hetedik alkalommal szerveztük meg Bonchidán. A több mint nyolcszáz hallgató a világ 13 országából érkezett, s szakmunkások mellett, egyetemi hallgatók (építész, építőmérnök, művészettörténész, régész, tájépítész stb.), illetve a műemlékvédelmi posztgraduális képzés diákjai vettek részt a programban. Ezúttal először volt önkéntesünk két tengeren túli államból: Braziliából és Ausztráliából.

Az oktatási modulok időtartama két hét, s válogatni lehet ács, kőműves, kőfaragó szakképzés között. Ezekben szakmunkások, illetve építész és építőmérnök hallgatók vesznek részt, de jelentkezhetnek tájépítész, művészettörténész és régész egyetemi hallgatók is szakmai gyakorlatra.

A képzés első két napja az elméleti oktatással telt, az ezt követő időszakban a kastély hagyományos módszerekkel történő felújítási munkálataiban vettek részt a hallgatók. Az elméleti oktatás lényegét a műemlék-helyreállítás elveinek ismertetése jelentette, melyet az angliai Architectural Association posztgraduális képzésének oktatói, valamint a Kolozsvári Műszaki Egyetem tanárai biztosítottak. A gyakorlati képzést, azaz a helyreállítási munkálatokat romániai szakemberek vezették.

Az oktatási modulok közbeeső hétvégén – ez már hagyományossá vált – tanulmányutat iktattunk a programba. Meglátogattuk a tordai római katolikus templomot, a nagyenyedi református templomot és kollégiumot, valamint a gyulafehérvári római katolikus székesegyházat. A csapatot Weisz Attila kolozsvári művészettörténész kalauzolta.

C.) ÖRÖKSÉG-NAPOK ISKOLÁSOKNAK

Alapítványunk – három iskolával szoros együttműködésben – időlegesen több tantárgy oktatására alkalmas helyszínné változtatta a bonchidai Bánffy-kastélyt tavasszal. A látványos bemutatókat tartalmazó segédanyaggal kiegészült tananyag magába foglalja a kastély történetét és a Bánffy család 19. századi életének leírását. A gyerekek megismerhették a kastély különböző korok által alakított építészeti stílusait. (Ez a program a középiskolák és a Transylvania Trust Alapítvány közötti hosszú távú együttműködés alapjává válhat: célunk további oktatási programok kialakítása.)

D.) ESEMÉNYEK

Sólyom László magyar köztársasági elnök látogatása Bonchidán és Torockón

Sólyom László magyar köztársasági elnök március 12. és 15. között nem hivatalos erdélyi útja alkalmával ellátogatott a hagyományos népi építészetéről nevezetes Torockóra és megtekintette a bonchidai Bánffy-kastélyt.

A Transylvania Trust rendkívüli elismerésként értékeli, hogy a magyar köztársasági elnök az erdélyi építettörökség védelem jelenlegi helyzetéről, valamint az alapítvány munkájáról a szervezett két kiemelt programjának helyszínén tájékozódott.

Európai Építészeti és Városrendezési Iskola program

Az ESUA-European school for urbanism and architecture –

(Európai Építészeti és Városrendezési Iskola) program – célja a páneurópai építészeti iskola létrehozása – műhelygyakorlatot szervezett 2007 augusztusában a bonchidai Bánffy-kastélyban működő Épített-örökség helyreállító szakképző központban. Az EU Leonardo programja által finanszírozott tevékenységekben hét országot képviselő

13 partnerintézmény vett részt azzal a céllal, hogy kidolgozzák az iskola tantervét és oktatási metodológiáját, s mindezt gyakorlatba is ültessék a kihelyezett oktatási központokban.

VI. Bonchidai Kastély Napok

A már hagyományosan augusztus utolsó hétvégéjén megrendezett VI. Bonchidai Kastély Napok rendezvényén Bonchida község Polgármesteri Hivatala és Tanácsa diszpolgárrá avatta a Kastély helyreállításán több éve munkálkodó David Baxtert, a nagy-britanniai Institute of Historic Building Conservation európai programigazgatóját, a kastély helyreállításáért, a településért, az erdélyi műemlékvédelem fejlődéséért kifejtett erőfeszítéseierért.

A programban lovasbemutatót, lovas akadályversenyt tartottak, a Passamezzo Historikus Együttes reneszánsz táncokat és játékokat mutatott be, Dsida Jenőről emlékezett meg a Kriterion kiadó, megnyitották a Művészeti és Design Egyetem festménykiállítását, volt bútorfestés, agyagozás, pálcikababa-, valamint mézeskalács-készítés és könnyűzene-koncert, a színvonalas szórakozásra vágyók számára pedig a Kolozsvári Filharmónia és a Concordia vonósnegyes hangversenyei szerepeltek. A klasszikus zene kedvelőinek rendkívüli

élményt nyújtott a világhírű Bálint János fuvolaművész koncertje. Fellépett az iskolásokból verbuválódott reneszánsz zenét játszó Gagliarda együttes, voltak néptánc bemutatók (magyar, román, zsidó és cigány nemzeti zene és tánc). Az Erdélyi Gasztronómiai Szövetség bemutatóját az inyencek és laikusok egyaránt értékelték. A régiség- és könyvvásár, a hagyományos népművészeti bemutatók, különböző kiállítások és a borkóstoló párhuzamos programokként zajlottak. Az estet fáklafényes lovas parádé, és éjszakába nyúló Paprika Party zárta.

Műemléképületekben működő kulturális központok európai hálózatának éves konferenciája

Harminc éves történetében először tartotta Erdélyben - a bonchidai Bánffy-kastélyban - éves közgyűlését a *Műemléképületekben működő kulturális központok európai hálózata* (ACCR), kilenc országból körülbelül hetven meghívott érkezett hozzánk. A franciaországi központtal működő hálózatnak negyven tagszervezete van, köztük egyetlen romániai, a Bánffy-kastély.

Részvétel a *Támogatáspolitikai, civil kezdeményezések, befektetés: a felzárkózás esélyei a határon túl* c. konferencián a Sándor-palotában.

"Sólyom László köztársasági elnök által 2006 tavaszán kezdeményezett konferencia-sorozat célja, hogy hozzásegítsen a határon túli magyarok helyzetének megbízható felméréséhez... a határon túli magyarság kérdésével kapcsolatban egy megújult szemlélet felkínálása, amely hozzájárulhat egy a 21. század követelményeinek megfelelő, az anyaországot és a többi nemzetrészt jövőjét egységben látó nemzetstratégia kidolgozásához. A 2007. november 30-i konferencia középpontjában a határon túli magyarság és szervezeteik magyarországi támogatása áll.". Eddig az idézet abból a meghívóból, amelyben az Elnök Úr felkérte Hegedűs Csillát, a Transylvania Trust Alapítvány ügyvezető igazgatóját, hogy korreferátorként tartson előadást az "Alapítványok és civil kezdeményezések szerepe és lehetőségei a kisebbségi magyar társadalomban" címmel. A meghívás óriási megtiszteltetést, de kihívást is jelentett, hiszen egy olyan támogatáspolitikai reformtervezet előkészítéséhez való hozzájárulást tett lehetővé, amely meghatározó lehet a jövő magyar-magyar viszonyában, s a határon túli magyar szervezetek életében. A találkozó részletes tartalmi bemutatása elérhető az elnöki hivatal honlapján.

E.) INFORMÁCIÓ-TERJESZTÉS

A bonchidai Bánffy-kastélyban elért eredmények ismertetése nemzeti és nemzetközi téren az idei év során: *Színaján* a román Kul-

A felvételeket a Transylvania Trust munkatársai készítették

túrpoint iroda által szervezett nemzetközi szemináriumon; a magyar államelnök látogatása a Bánffy-kastélyban; Londonban a Romániai Kulturális Intézet által szervezett találkozó; Budapesten a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal által szervezett szeminárium; Prágában, a Műegyetem professzorai és diákjai számára szervezett bemutató; Montenegroban (Kotor) nemzetközi műhely keretében, ahol a balkáni országok kormányzati és nem kormányzati szervezeteinek képviselői voltak jelen; Bukarestben a délkelet-európai országok elnökeinek találkozóján; a Romániai Múzeumok Nemzetközi Hálózatának szemináriumán; Jupiteren a Regoicult nemzetközi szeminárium keretében; Egerben, a Nemzetközi Nyári Egyetem; Indiában, a National Trust szervezetek világkonferenciáján.

I. NEMZETKÖZI EGYÜTTMŰKÖDÉSEK

I. Részvétel a Kultúra keretprogram 2007-2013-ra vonatkozó új támogatási prioritásainak kidolgozásában

Márciusban az Európai Bizottság Oktatási és Kulturális főigazgatóságának meghívására alapítványunk munkatársai részt vettek Brüsszelben az új Kultúra keretprogram beindításának munkaértekezletén. Javasatainkat a Bizottság beiktatta az új keretprogram pályázatába.

II. Részvétel a délkelet-európai országok találkozóján: Kulturális sokszínűség – híd a kulturális örökség és a jövő kultúrája között 2007 júniusában Traian Băsescu, Románia elnökének meghívottai-ként Hegedüs Csilla és David Baxter részt vett a "Kulturális sok-

színűség – híd a kulturális örökség és a jövő kultúrája között" – a délkelet-európai országok elnökeinek csúcstalálkozóján. A találkozón bemutathattuk a résztvevő államok kulturális attaséinak az Örökség határok nélkül – a délkelet-európai épített örökség újjáértékelése programot is. A rendezvényen elfogadták a délkelet-európai államfők és az Unesco közös nyilatkozatát.

III. Örökség határok nélkül – a délkelet-európai épített örökség újjáértékelése

A Transylvania Trust Alapítvány magyarországi, svédországi, angolai, albániai, szerbiai, koszovói, valamint horvátországi partnerekkel közösen kidolgozott egy délkelet-európai együttműködési programot, melynek célja a kultúrák közötti párbeszéd elősegítése az épít-

tett örökség újjáértékelésével. A program tevékenységei: meghatározni, hogy a térségben mit értenek kulturális örökségen, felmérni az (épített) örökséget fenyegető veszélyeket, majd közös stratégiát kidolgozni annak megmentéséért, beleértve szakemberek képzését, valamint "műemlékvédelmi mentőszolgálat" kialakítását a térségben. A program társszervezője a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal.

IV. A National Trust-szervezetek 12. nemzetközi tudományos konferenciája, december 3-5., India, New Delhi

A National Trust jellegű szervezetek kétvétenként szerveznek világkonferenciát. Az idei esemény témája a kulturális örökség és társadalmi-gazdasági fejlődés volt. Alapítványunk ügyvezető igazgatóját felkérték a szervezők egy előadás megtartására, illetve az oktatási szekció üléseinek levezetésére. A konferencián hivatalosan megalakult az INTO, az International National Trusts Organisation, egy keretszervezet, amelynek a Transylvania Trust alapító tagja. A konferenciát India miniszterelnöke, dr. Manmohan Singh nyitotta meg, a plenáris ülést pedig M. Hamid Ansari, India alelnöke vezette, a 125 résztvevő szakember több mint 50 országból érkezett a távolkeleti országból. Bővebb információk a www.intachint.org honlapon.

V. Európai műemlékvédelmi szervezetek közös programja: Art – Monument Interfaces & Synergy

A Műemléképületekben működő kulturális központok európai hálózatának tíz tagszervezete – köztük a Transylvania Trust Alapítvány – közös program megvalósítását tervezi a 2008-as évben, melynek célja, hogy a helyreállított, avagy felújítás alatt álló műemlékeket a művészek "felhasználják" különböző alkotások létrehozásához. Az épített örökség és környezete kreatív légkörként szolgálhat a kortárs művészetek fejlődéséhez. ■

Támogatóink 2007-ben:

Európai Unió – Kultúra 2000; The Headley Trust., Apáczai Közalapítvány; Belváros Lipótváros – Budapest Főváros V. Kerület Önkormányzata; Kulturális Örökségvédelmi Hivatal; Nemzeti Kulturális Alap – Magyarország; Magyar Tudományos Akadémia; Oktatási és Kulturális Minisztérium -Magyarország; Szőlőföld Alap; Román Művelődési Minisztérium; Nemzeti Kulturális Alap – Románia; Bronto; Secpral Pro Instalatii; Pro Restauratio; Riela; Hirsch Porozell; Bonchida Önkormányzata; Comunitas Alapítvány; Sortilemn; Robert Ehinger Krehl; Román Kormány – Kisebbségügyi Hivatal, Eurotrans Alapítvány, FCC Construction, Sinai; INOE; British Council, Decorint, stb.

Alapítványunk vezető munkatársai:
Programvezetők: Furu Árpád, Tarr Margit, Bede Irén;
Az Építettörökség-helyreállító Szakképző Központ igazgatója: David Baxter;
Gazdasági Igazgató: Adela Avram;
Ügyvezető igazgató: Hegedüs Csilla;
Elnök: dr. Szabó Bálint

kapcsolat: www.transylvaniatrust.ro

Eredményes év

■ SZABÓ BÁLINT

AZ ERDÉLYI – ELSŐSORBAN MAGYAR - MŰEMLÉKVÉDELEM "GAZDÁJA" A KOLOZSVÁRI SZÉKHELYŰ TRANSYLVÁNIA TRUST ALAPÍTVÁNY ÉS AZ UTILITAS, EZ UTÓBBI TAVALI, 2007-ES MUNKÁJÁRÓL FELKÉRÉSÜNKRE DR. SZABÓ BÁLINT, A TTA IGAZGATÓJA SZÁMOL BE.

A kolozsvári UTILITAS épített-örökség kutató-tervező központ egyaránt foglalkozik alap és alkalmazott kutatással, illetve tervezéssel.

Az UTILITAS *kutató-tervező* tevékenysége keretében több jelentős erdélyi műemléken dolgozik.

Példaképpen: Véget ért a harmadik éve tartó kutató-tervező tevékenység a *kolozsvári Bánffy-palotánál*. A tervezett helyreállítási munkálatok értéke közel 10 millió euro. Az épület használója – a Szépművészeti Múzeum – illetve tulajdonosa – a Kolozs Megyei Önkormányzat – a pénzt főleg uniós forrásokból kívánja előteremteni. A kutató-tervező csoportot *Eke Éva* építész irányította. Pillanatnyilag – az Egyesült Államok romániai követsége támogatásával – a középrizalit erkélyének épületszobrászati elemein dolgozik *Nagy Benjámín* szobrászrestaurátor.

Szeptemberben indult be a 2009-re átnyúló kutató-tervező folyamat a *dévai várnál*. A főtervezőt – a dévai ASAR GRUP tervezőirodát tartószerkezeti vonatkozásban az UTILITAS "segíti". A kutató-tervező személyzet biztonságát is szavatoló gyors-beavatkozási munkálatok már 2007 decemberében elkezdődtek. Terv szerint a felső vár helyreállítását helyi, míg a második szakaszra maradó középső, illetve alsó vár helyreállítását uniós forrásokból biztosítják. 2008-

A helyreállított Bánffy-palota

ban nagyszabású régészeti ásásokra is sor kerül. A kutató-tervező csoportot *Pop Annamária* építész irányítja.

Szintén szeptemberben – több mint egy éves huzavona után – megkezdődött a kutató-tervező tevékenység a kolozsvári *Mátyás király szoborcsoportnál* is. A képzőművészeti tartozékokkal a PART OF ART alapítvány foglalkozik, a műszaki (tartószerkezeti, épületbiológiai, épületfizikai, talajmechanikai) vonatkozásokkal az UTILITAS. A kutató-tervező csoportot *Kolozsi Tibor* szobrászrestaurátor irányítja. Decemberig a megvalósíthatósági tanulmány, illetve az előzetes kutatások készültek el. A restaurálás már 2008 első szemeszterében elkezdődhet, amennyiben a helyreállítási terv, annak engedélyeztetése, illetve a kivitelezésre vonatkozó közbeszerzési eljárások egy fél év alatt lebonyolíthatók. A kutatás-tervezést a kolozsvári városi

A kolozsvári Mátyás király szobor „állványdiszben“

A felvételeket az UTILITAS munkatársai készítették

A besztercei evangélikus templom nyugati homlokzata

önkormányzat finanszírozza, a kivitelezést előreláthatólag – a magyar-román közös kormányhatározat alapján – a két állam együtt fedezi. Nagyszébenben a Huet téri evangélikus templomnál – forráshiány miatt csak lassan halad a kutató-tervező munka. A középhajó 14. századra datált későromán fedélszerkezeténél 2008-ban restaurálási munkálatok kezdődnek, ezek előzetes kutatása befejeződött. A kutatás kiderítette, hogy a karbantartás folyamán a fedélszerkezetet és a boltozatot összeépítették, aminek következtében egyértelmű a beomlás-veszély. A beavatkozás tervezése folyamatban van, de addig is – a templomba járók biztonságát szavatolandó – védőállványzat készül a templomhajójában. A fedélszerkezet-restaurálást kutató-tervező csoportot Kirizsán Imola építőmérnök irányítja.

A besztercei evangélikus templom tornya kőre "végre" állás került, kicserélték a toronysisak héjáját. Nagy Benjámin szobrász-restaurátor közreműködésével engedélyezett helyreállítási terv is készült 2007-ben. Egyelőre forráshiány miatt a munkálatok leálltak.

Folyamatban vannak a régészeti ásátások a Báthoryak szilágyosmlyői váránál. A dr. Dana Marcu-Istrate régész asszony irányította régész csoport már eddig is sok izgalmas részletet tárt fel. Az ásátásokat a szilágyosmlyői önkormányzat finanszírozza és előreláthatóan 2008-ban befejeződnek.

Jelentősebb kutató tevékenység zajlott 2007-ben a nagyenyedi várnál, Nagyszébenben a Kispiactéri 22 és 25 sz. ingatlanoknál, a kolozsvári levéltár Farkas utcai épületegyüttesénél (többek között az egykor börtönnek épült szárnyban), illetve a besztercei képzőművészeti középiskolánál.

Az UTILITAS alapkutató tevékenységét illusztrálja:

Az Oktatási és Kutatási Minisztérium finanszírozza, több évre átnyúló – a történeti épületek károsodásait vizsgáló – DIRECTOR c. projectből 100 000 eurót meghaladó részesedése, illetve – a történeti építőanyagok vizsgálatára szakosodott – Erdélyben egyedülálló – laboratóriumának 2007-es engedélyeztetése és EU-s akkreditálása.

II. Transsylvania Nostra Alapítvány

2007-ben a TRANSYLVANIA TRUST Alapítványnak "testvére" született, a TRANSSYLVANIA NOSTRA Alapítvány. Az alapító a kolozsvári UTILITAS épített-örökség kutató-tervező központ,

a Kuratórium tagja többek között Guttmann Szabolcs, Nagyszében főépítész, illetve Kirizsán Imola, az UTILITAS ügyvezető igazgatója. Az érdeklődők a www.transylvanianostra.eu honlapon olvashatnak a 2007-ben bejegyzett alapítvány tevékenységéről. A "testvérek" megosztják egymás között az épített örökségvédelmi tevékenységeket.

A TRANSSYLVANIA NOSTRA vállalta át a TUSNÁDI rendezvénysorozat, illetve a kolozsvári tartószerkezeti konferenciasorozat lebonyolítását, az ERDÉLYI MŰEMLÉKEK füzetsorozat szerkesztését, a tartószerkezeti tudományos kutatóprogramokat – beleértve a Kolozsvári Műszaki Egyetemmel közösen működtetett történeti tartószerkezeti doktori iskolát.

A TRANSYLVANIA TRUST foglalkozik továbbra is az épített örökségvédelmi programokkal: a bonchidai Bánffy-kastéllyal, illetve a torockói falu-rehabilitációval, valamint a kastélyhoz szorosan tartozó szakképzési programokkal, illetve a népi építészeti alapkutatói programmal.

Az Erdélyi Műemlék Restaurátorok Egyesülete 2007 év elején TRANSSYLVANIA NOSTRA névvel folyóiratot indított melyet – megalakulása után – a TRANSSYLVANIA NOSTRA alapítvány "vett át". Az egyelőre negyedévenként megjelenő építettörökségvédelmi szakfolyóirat eredeti formában kívánja az erdélyi soknemzetiségű épített kultúrát szolgálni: minden szacikk több nyelven jelenik meg, egy erdélyi nyelven (eddig magyarul, románul, németül) és angolul; a hírek-tudósítások pedig három nyelven: magyarul, románul és angolul. A szerkesztőbizottságban erdélyiek és Erdélyen kívüliek egyaránt részt vesznek. A szerkesztőbizottság elnöke dr. Szabó Bálint, alelnöke dr. Vasile Mitrea, szerkesztőségi főtktár Takács Enikő. További részletek www.transylvanianostra.eu honlapon.

Védőállvány a nagyszébeni Huet téri evangélikus templomban

A 2005-en megjelent MAGYAR VONATKOZÁSÚ ÉPÍTETT ÖRÖKSÉG ERDÉLYBEN c. kötetünk 2007-ben – a romániai Nemzeti Kulturális Alap támogatásának köszönhetően – 57 objektumról 100-ra bővült. A mintegy 400 oldalas, fényképanyaggal illusztrált második kiadás 100 ERDÉLYI MŰEMLÉK címen látott napvilágot. A kötetek célja közérthető szinten a nagyközönség elé tárni Erdély magyar vonatkozású épített örökségét. ■

Tóth Sándor (1940 – 2007)

■ LÓVEI PÁL

2007. december 1-jén, szombaton este váratlanul elhunyt *Tóth Sándor* művészettörténész. Kedden még témavezetőként részt vett egyik tanítványának PhD-védésén, jókedvűen véve tudomásul a kedvező eredményt, pénteken és szombaton pedig tanítványai és tisztelői baráti társaságában Zágrábban és környékén járt, megtekintve a Dráva és Száva közötti területek román stílusú faragványaiából rendezett kiállítást és felkeresve újonnan feltárt középkori falképeket. Az utóbbi hetekben még többünkkel ebédelt együtt fent a várban, érzőn és értőn hallgatta panaszainkat, és szívesen beszélgetett munkáinkról. Tervei voltak még jócskán: a saját maga által célként és a kollégái által "feladatként" szabott tanulmányok megírása, eddig még nem közölt kutatásainak közzététele még hosszú évekre elegendő feladatot jelentett – volna ...

A műemlékvédelemhez két okból is szorosan kötődött: egyetemi tanulmányait követően 1974-ig az Országos Műemléki Felügyelőség Tudományos Osztályának volt munkatársa, ezt követően pedig az Eötvös Loránd Tudományegyetem Művészettörténeti Tanszékének oktatójaként a legfiatalabbak kivételével mindannyiunknak tanára volt, akik jelenleg művészettörténészként a KÖH és társintézményei kötelékében dolgoznak.

Építészettörténeti és régészeti terepmunkáinak legfontosabb helyszínei Sopron, Felsőörs, Tihany, Veszprém voltak. Sopronban többek között az Előkapu környékén dolgozott, feltárta a középkori ferences ("Kecske") templom nyugati kapuját, fontos megfigyeléseket tett a polgárházak korai periódusainak faépítészetével kapcsolatban. Felsőörsön a prépostsági templom nyugati tornya liturgikus és temetkezési funkcióinak felismerése és gondos elemzése, a hajóhoz kapcsolódó mellékterek vizsgálata fűződik a nevéhez. A veszprémi székesegyház falkutatása és régészeti feltárása során eljutott a 10. század végi kezdetek azonosításához, a Szent György-kápolnával való összefüggések felismeréséhez – az építettői sűrűség és szülőköröség által befolyásolt főnöki kényszer hatására befejezetlenül maradt kutatás fájó sebe vezette végül az OMF elhagyásához. Élete végén az újabb kutatásokat végző ifjabb

kolléga konzulenseként egyébként visszatérhetett az ismét felújításra szoruló templomba, korábbi leleteinek kulcsfontos helyszíneit azonban azóta közműárkok és más építkezések semmisítették meg.

Tanárként három évtizeden át az Ő feladata volt az első évfolyamon az építészettörténeti alapfogalmak oktatása. A másodéveseknek tartott, a középkorral foglalkozó előadásain is súlyponti szerepet kapott az építészet és az épületornamentika. (Ha nem is kizárólag, de nem kis részben Ő a címzettje azoknak az utóbbi időben megerősödött, leginkább feltékenységről tanúskodó vélekedéseknek, miszerint bölcsészkaron nem lenne szabad építészettörténezeseket képezni – ami egyébként sem Neki, sem kollégáinak nem volt soha célja: ők az építészettörténet területén is alkotni képes művészettörténezeseket képeztek és képeznek ma is.) Előadásain és különösen szemináriumain – a hallgatói kiselőadásokhoz kapcsolódó hozzászólásaiban – a táblára rajzolva és szemléletesen elmesélve igyekezett továbbadni a terepmunka során szerzett tapasztalatait. A sok éven át általa szervezett évi két tanszéki kirándulás is bőséges lehetőséget adott Neki a művészettörténetbe oltott műemlékes kérdések felvetésére és magyarázatára. Mára legendássá vált veszprémfajsi ásatásának nyári szezonjaiban olyan komplex régészeti és épületkutatási gyakorlati képzést nyújtott tanítványai tucatjainak, amelynek a magyarországi művészettörténet-oktatás történetében korábban nem volt és azóta sincs párja. Ennek köszönhetően azon nem is kevés tanítványa, akik az Ő közbenjárásának is köszönhetően az 1970-es évek végén, az 1980-as évek folyamán a műemléki területre kerültek, már terepi tapasztalatokkal, régészeti szemléletmóddal, rajzi-felmérési gyakorlattal némileg felvértezve kezdhették munkájukat - óriási adomány volt ez egy olyan területen, ahol gyakran már a munkába állást követő második-harmadik napon állványon találhatta magát az ember.

Szigorú volt és kritikus, oktatóként és vizsgáztatóként ugyanúgy, mint későbbi írásaink bírálójaként. De mindig kész volt a beszélgetésre és konzultációra, az alapos helyszíni szemlékre – tanácsait mindig segítségnek szánta, és amit mondott, annak súlya volt. Témákkal látott el minket és feladatokkal, de munícióval is a problémák megoldásához és újabb témák majdani felleléséhez. A legtöbbet kaptuk Tőle, amit tanár tanítványainak nyújtani tud: szakmai szigorú és segítséget, figyelmet és baráti gondoskodást.

Szerénységére mi sem jellemzőbb, hogy nem szerette és nem engedte, hogy fényképezzék. ■

Détsy Mihály

■ ARNÓTH ÁDÁM

Hivatalunknak gyásza van: karácsony után meghalt Détsy Mihály. Sokan tiszteltük és szerettük, nagyra becsültük szakmai tudását biztos izlését és fáradhatatlan munkabírást. Közlebről akkor ismertem meg, amikor – utódként – átvehettem tőle Borsod-Abauj-Zemplén megyét, amelynek 1957-től 1982-ig műemlék-felügyelője volt.

A megyével az 50-es évek elején ismerkedett meg, itt kezdte pályáját kivitelezőként. A Minisztériumban, majd a Várgondnokságon eltöltött rövid időszak után 1957 áprilisában került az akkor alakult Országos

Műemléki Felügyelőség Igazgatási Osztályára, ahol nyugdíjba vonulásáig dolgozott. Kezdetben egész Észak-Magyarország tartozott hozzá, később már csak Borsod és Szolnok megye. A felügyelet mellett jelentős tervezői, kutatói munkát is végzett, és igen sokat publikált. Műemlék-helyreállító tervezőként legtöbbször Egerben, majd Sárospatakon dolgozott. Az ő nevéhez fűződik az egri vár gótikus püspöki palotájának helyreállítása és a pataki városfalak, bástyák egy

részének felújítása, a Vörös-torony és a palota több munkájának megtervezése és a várarok kiemelése. Kutatott a helyszíneken és a levéltárakban is. Kutatásai eredményeként azóta tudjuk, hogy a középkori pataki vár nem a jelenlegi helyén, hanem Újhely fölött állt, és tőle tudjuk, hogy a vár híres loggiáját Lórántffy Zsuzsanna építtette. Kutatásait rengeteg, igen alapos cikkben tette közzé. Legfontosabb írásai a pataki vár építéstörténetével foglalkoznak, de írt sok apróbb cikket egyéb műemlékeinkről Szádvártól a sajókazai templomig, és főképp a 16-17. századi magyar építészetéről. Még az ötvenes évek közepén írta Szentkirályi Zoltánnal közösen az eredetileg középiskolai tankönyvnek szánt nagy, kétkötetes, összefoglaló építészettörténeti könyvét, amelyet azóta is mindenki használ – nem véletlenül jelent meg újabb és újabb kiadásokban.

Détsy Mihály igen színes egyéniség volt. Építész-pályafutása előtt megszerezte a klasszika-filológiai diplomát is, amelyet műfordítóként is hasznosított: Apuleius és Lukianosz egyes művei mellett az ő fordításában olvasható Longosz Daphnisz és Chloéja. Tudjuk róla, hogy nagy zenekedvelő volt (csellistaként játszott a Lutheránia zenekarában), és kiváló humorérzékét szinte végig megőrizte. Közkedvelt, szeretetreméltó kollégánkat vesztettük el, emlékét szeretettel őrizzük meg. ■

Kórház az Úri utca alatt

■ ALFÖLDY MIKLÓS

A Budai Vár alatti barlangrendszerrel elsőként 1880-ban készült pontos térkép, de a pincék ma ismert tíz kilométeres rendszerének története egészen a 13. századig nyúlik vissza. A múlt század első felében, a harmincas években turistalátványosság is volt, csakúgy, mint manapság, akkor egy 300 méteres szakaszon volt látogatható a vár alatti pincerendszer. A vészterhes időkben, több magánvállalkozó értékmegőrző óvóhelyek kialakítására kívánta felhasználni a pincerendszer egyes szakaszait, a tervek elkészítésével dr. Mészáros László budapesti építésszt bízták meg. Eközben kitört a II. Világháború, a természetes búvó- és óvóhelyek fontossága felértékelődött, így a vár alatti építkezés célja is megváltozott. Elsősorban a Várban lévő kormányzati negyedben dolgozók szükségellátására a pincerendszer Úri utca alatt található részéből egy, a kor színvonalának mindenben megfelelő, kétszáz férőhelyes kórházat alakítottak ki, ez lett a Sziklakórház. A megközelítés megkönnyítése érdekében, bányászati módszerekkel a Lovas út felé egy alagúton át szintbeni bejáratot nyitottak, ez ma a 4./c szám alatt található. A Kórház ünnepélyes keretek között 1944 májusában nyitotta meg kapuit a Szent János Kórház kötelékéhez tartozva. A főorvos, dr. Kovács István két alorvossal látta itt el a szakmai feladatokat. Az építkezés során a meglévő járatokat és pincéket erősítették meg vasbeton szerkezetekkel, így külön részeket nem bontottak, ezzel is olcsóbbá téve az építkezést. A kórházat saját áramellátó és szellőztető rendszerrel látták el, így a külvilágtól elzárva is működhetett.

A kórház történetének legborzasztóbb időszaka az 1944. december 24-én megkezdődött szovjet ostrom idejére esik. Ez idő alatt, és a februári sikertelen kitorési kísérlet után magában az eredetileg 200 férőhelyes kórházban több, mint 600 sebesült, a Vár alatti pincerendszerben több tízezer, sebesültek és az ostrom elől menekülők zsúfolódtak össze. A Sziklakórház nem tévesztendő össze a Lazarettel, a német hadikórházzal, amelyet az Alagút mellett alakítottak ki, szintén a földfelszín alatt. A 102 napig tartó ostrom idejéről – a legújabb kori történelem leghosszabb városostroma volt a budapesti – sok legenda és történet kering még a mai napig is. Egy bizonyos: az Úri utca alatti Sziklakórházban nem volt olyan szovjet támadás, amely tömegmészárláshoz vezetett volna. Rövid idő után ez volt az egyetlen épített, működőképes kórház Budapesten egészen 1945 februárig, amikor is a kórházat elérő szovjet csapatok leszerelték és elvitték a víz- és áramellátást biztosító aggregátorokat, mondván, zavarja őket a rádiózásban. (Sajnálatos módon, a hasonló indokokon a későbbiekben már nem nagyon csodálkozott senki.)

A kórház történetének első szakasza az ostrom befejeztével lezárult, a berendezéseket – már amennyit megmaradtak – vidékre szállították. Egy időre el is feledték létezését, bár ekkor még szó sem volt titkos létesítményről. A negyvenes évek második felében gyógyászati célokra gombát tenyésztettek itt, de volt lőtér is a kórház területén.

Az ötvenes évekre, a hidegháború kezdetének időszakára aztán minden megváltozott. Az akkori rendszerre jellemző, szinte hisztérikus titoktartás mellett megkezdődött a kórház újjáépítése és jelentős bővítése. Egy újabb, a meglévővel párhuzamosan futó bejárati alagutat ástak, amelyhez egy nukleáris, biológiai és vegyi, úgynevezett átérsezt, zsiliprendszer is építettek, megerősítették a Lovas úti bejáratot és egy újabb, nagy körtermet is kialakítottak. A Fő utca egyik házának udvarán egy mélyfúrású kút épült, egy szivattyú, egy 40 m³-es medence és különböző víztisztító berendezések segítségével önálló vízellátást építettek ki. (Az ostrom ideje alatt, amint megszűnt a fővárosi vízellátás, a kórház is nagy bajba került, hiszen az orvosoknak még kézmósságra sem jutott a vízből, a fertőzések miatti halálos esetek száma ekkor mérhetetlenül magasra növekedett.) Az önálló elektromos rendszert két GANZ dízel-aggregáttal szerelték fel, a szellőztető rendszert is megújították, beépített harcigáz-szűrő berendezésekkel alkalmassá téve a létesítményt egy atomtámadás következményeinek túlélésére is. A Sziklakórházban betegellátó tevékenységet utoljára 1956-ban végeztek a forradalom idején, a 60-as évek végéig mint kórház, a 80-as évek végéig mint polgári védelmi létesítmény üzemelt. Kéthetente ágyneműt cseréltek, állandóan frissítették a gyógy- és kötszerkészleteket, minden kórházi ágyhoz egy teljes garnitúra pizsama, papucs és tisztálkodóeszköz készlet tartozott. A gépészetet meghatározott időközönként üzemeltették, ma úgy mondanánk stand by-on tartva az egész, mai állapotában közel 2000 m²-es létesítményt.

Az ötvenes évek szuperitkosságára jellemző, hogy az aggregátok üzemeltetéséhez szükséges gázolajat egy locsolókocsinak álcázott tartánnyal szállították fel a Várba, de létezett tejeskocsis változat is. A nagy titoknak köszönhetően a kórházban minden eredetiben megmaradt. A kötszerek ládák számai, a műtők, a berendezések mind-mind érintetlenek, még a soha nem jött betegek bőrpapucsai, pizsamái is megtalálhatóak a raktárakban.

Ma már a Sziklakórház nem titkos létesítmény, jelenleg a János Kórház kezelésében áll, hetente többször átszellőztetik, óvják berendezéseit. *Degi Tamás*, a kórház főmérnöke, aki kiváló idegenvezetőként mindent megmutatott és lelkesen magyarázott, elmondta, a nagy titkosítás miatt a rendszerváltás idején elfelejtették az illetékesek tisztázni a kórház jogi státusát, igazából gazdája sincsen, azon kívül persze, hogy a Magyar Állam tulajdona. A Hadtörténelmi Intézzel közösen állandó kiállítást terveznek itt, amelynek egyes részei már láthatóak, hiszen a Múzeumok Éjszakájára ezek már elkészültek. Tavaly 2500-an voltak kíváncsiak erre az itt maradt, mondjuk így: *időgépre*, amely furcsa hangulatával még annak is megmozgathatja a fantáziáját, aki különösebben nem érdeklődik az effajta történelmi helyszínek iránt.

A kórház előzetes bejelentkezés után kiscsoportos, akár idegen nyelvű vezetésekkkel ma is látogatható. De várják azok jelentkezését is, akik a múlt viharos éveiben megfordultak itt vagy betegként, vagy itt szolgálatot teljesítőként. Sok a fehér folt a Sziklakórház történetében, hiszen negyven éves titkos múltja miatt szinte semmilyen írásos anyag, dokumentum nem maradt fenn, csak a személyes élményekre, történetekre támaszkodhatnak azok, akik történetét kutatják. A kórháznak ma már honlapja is van, a www.sziklakorhaz.hu, itt várják az érdeklődők vagy a múltat ismerők jelentkezését. ■

A nagyobbik körterem a 40-es évek hangulatában berendezve

A felvételeket a szerző készítette

A kisebbik körterem, karácsonyi ostromhangulattal

A KÖH a Budapest Art Fair 2007 kiállításon

■ BUZINKAY PÉTER

Az előző évekhez hasonlóan 2007-ben is jelen volt a Hivatal műtárgyfelügyelete a műkereskedelem 2007. évi seregszámán, a november 22. és 25. között megrendezett *Budapest Art Fair* rendezvényen. A Budapest Art Fair a korábbi években *Antik enteriőr régiség kiállítás és vásár* néven ismertté vált rendezvény újjászülése – követve a műkereskedelem hazai és nemzetközi változásait. A műtárgypiacon ugyanis a közelmúltban látványosan előretört a háború utáni és a kortárs művészet. A vásáron tehát szembetűnő volt a kortárs (képző)művészet térnyerése, valamint a külföldi galériák nagyobb számban való megjelenése is. A vásárnak nemcsak a nevéből szorultak ki a régiségek, hanem nagyrészt a kiállítási standokról is, a rendezvény sokkal ekskluszíbb lett, a hagyományos műkedvelői jellege felől az elegáns pénzvilág illetve befektetői oldal felé mozdult el. Az átalakulás mögött a régi tárgyanyag kimerülésén, gyűjteményekbe kerülésén túl bizonyára sok más tényező is állhat. A változások a műtárgyfelügyeleti munka szempontjából is jelentősek, hiszen az eddigi műtárgyvédelmi gyakorlatunkban az 1945-ös év határvonal volt, a "kortárs" művek területére ritkán, csak kivételes esetekben merészkedtünk. A művek megítélésében természetesen

továbbra is szükséges a megfelelő "történelmi távlat", de a változások és a velük járó műtárgymozgások felhívják a figyelmet a lassan "klasszikussá" váló kortárs életművek jelentőségére is. A kiállításon 2007-ben is egy tájékoztató pontot alakítottunk ki, mindjárt az előcsarnokban egy rövid falszakaszt kaptunk, ahol elektronikus és nyomtatott tájékoztató anyagokkal jelentünk meg. A képernyőn rövid és feltűnő (nagybetűvel szedett) figyelemfelhívó kérdéseket tettünk fel (pl. *Tudta-e, hogy minden 50 évnél régebbi műtárgy csak a KÖH engedélyével vihető ki az országból?*; *Tudta-e, hogy a lopott műtárgyakról a KÖH az Interneten is látható adatbázist vezet?* stb.). A kérdések között – a színesség és a figyelemfelhívás érdekében – változtatva az idén védetté nyilvánított vagy más módon látóterünkbe került műtárgyak fényképeit vetítettük. A képernyő alatt a kérdésekre választ adó hétféle kiadványunk, szóróanyagunk sorakozott, melyekből a kihelyezett négy-öt száz példányt csaknem mind elvitték. A kiállítás nyomtatott katalógusa elején kapott oldalunk – magyarul és angolul – elsősorban a műkereskedők, műgyűjtők számára adott iránymutatást, hogy a műtárgyak megszerzésénél, értékesítésénél milyen jogi és etikai normákat kell szem előtt tartaniuk. ■

Az örökségvédelem újabb kiemelt projektjei

A kormány 2007. november 29-én 71 kiemelt projekt potenciális támogatásáról döntött. A kiemelt projekt támogatási kategóriában Magyarország hosszú távú fejlesztési koncepciójához szorosan illeszkedő, pályázati konstrukcióba nehezen illeszthető fejlesztések nyerhetnek támogatást.

A teljes támogatási keretből 12,5 milliárd forintot biztosít ezúttal a kormány az örökségvédelem szempontjából is lényeges, alábbi turisztikai fejlesztésekre.

■ *Királyi séta – Történelmi időutazás az ezeréves Székesfehérvárott*

Projektgazda: Székesfehérvár Megyei Jogú Város Önkormányzata.

■ *Kolostorok és kertek a Veszprémi Vár tövében*

Projektgazda: Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata.

■ *Monostori Erőd Euroregionális Kulturális és Turisztikai Központ – Külső látogatóközpont*

Projektgazda: Monostori Erőd Hadkultúra Központ Műemlékhelyreállító, Ingatlanfenntartó és -hasznosító Kht.

■ *A Gödöllői Királyi Kastély komplex újjáépítése*

Projektgazda: Gödöllői Királyi Kastély Kht.

■ *A Pannonhalmi Főapátság turisztikai vonzerő fejlesztési programja*

Projektgazda: Magyar Bencés Kongregáció Pannonhalmi Főapátság.

■ *Eszterháza Közép-Európai Kulturális Központ, I. ütem*

Projektgazda: Műemlékek Nemzeti Gondnoksága.

Szombathelyi Történelmi-régészeti városrész kialakítása, II. ütem – az Iseum rekonstrukciója

Projektgazda: Szombathely Megyei Jogú Város Önkormányzata.

(Forrás: www.koh.hu)

Kétmilliárdos fejlesztés a monostori erődben

A kormány döntése a kiemelt projektek közé emelte a Monostori Erőd Euroregionális Kulturális és Turisztikai Központ megvalósítását. Az erődrendszer idegenforgalmi-kulturális fejlesztésével regionális turisztikai központot alakítanak ki, itt kap helyet a térségi információs bázis, egy ifjúsági szálló, valamint éttermek és boltok. A projekt bruttó bekerülési költsége 2,6 milliárd forint, ebből a tervezett önrész közel 322 millió, melyet a tulajdoni hányad arányában, a kulturális tárca, a HM és Komárom önkormányzata biztosít. A műemléki rehabilitáció révén közel 3600 négyzetméternyi épület újul meg. A felújítást várhatóan 2008 áprilisában kezdik meg és 2010 áprilisára fejezik be. A projekt megvalósulása utáni években az erődbe érkező látogatók száma elérheti az ötszázezer főt. (MTI)

JÓTÉKONYSÁGI BÁL A BALSORSÚ MŰEMLEKEK JAVÁRA

Korábbi sikeres hagyományokat felelevenítve, a 2007-es bál sikerén felbuzdulva a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal munkatársai 2008-ban is megrendezik jótékonyági báljukat, amelynek teljes bevételét egy vagy több pusztuló értékünk helyreállítására fordítják. A bálra február 2-án, szombaton 19 órai kezdettel kerül sor a Magyar Nemzeti Múzeum Dísztermében és a kapcsolódó helyiségekben. Védnökök: dr. Mezős Tamás, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal elnöke és dr. Kovács Tibor, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója. Jegyek csak elővételben vásárolhatók a KÖH területi irodáiban 3000.- forintos áron, illetve négyszemélyes asztalok 50 000.- forintos áron. További információ: 06-70-407-5355.

Megalakult a Somogyi Reneszánsz Szövetség

A magyar történelemben mindig fontos szerepet játszott Somogy. Somogyvár, Babócsa, Kaposszentjakab, Törökkoppány, Andocs, Segesd és a többi fontos település, nevezetességeik mégis kevésbé ismertek előttünk.

Különösen jelentős hely volt Somogy a reneszánsz idején is. A Báthory és a Marczali család vagy az itáliai kötődésű Laki-Tűz János építkezései során a legkiválóbb reneszánsz épületek születtek a birtokközpontokban Mátyás korában. Ötvöskőny, Koroknya csak részben feltárt emlékei igazán rangos műhelyről árulkodnak. A balatonszemesei pasztofórium a jól ismert társak – a híres tereskei és a nyírbátori – művészi színvonalával rokon. Öreglak Corvin Mátyás birtokához tartozott. Báthory Katalin Segesden fellelt sírköve a magyarországi reneszánsz egyik kiemelkedő kőemléke.

Október 25-én Segesden, a volt Széchenyi gőzmalomból átalakított Árpád-házi Szent Margit Múzeumi Kiállítóhely és Községi Könyvtár adott otthont "A magyarországi reneszánsz kutatása" című konferenciának. Dr. Magyar Kálmán régész, Székér György építész-művészettörténész, dr. Őrsi Károly táj- és kertépítész és Sashalmi Tamás történelemtanár adott áttekintést a somogyi reneszánszról és a kutatások legfrissebb eredményeiről. A közelmúltban az év múzeuma pályázaton különdíjban részesített intézmény igazán kiváló házigazdája volt a rendezvénynek. A konferencia után a résztvevők megalapították a Somogyi Reneszánsz Szövetséget. Több település is csatlakozott a szervezethez, vállalva a célt – történelmi értékeik feltárását, helyreállítását és megismertetését. Elnöknek dr. Magyar Kálmánt választották. A megye támogatásával és több önkormányzat aktív részvételével létrejött szervezet célja a reneszánsz emlékek, kulturális javak (műemlékek, műtárgyak, régészeti javak, lelőhelyek stb.) számbavétele, közzététele, kutatása és megvédése, szakszertű bemutatása és hasznosítása. A szövetség munkájához páratlan lehetőséget nyújt, hogy a szakma és a történelmi és művészettörténelmi hagyományait válláló önkormányzatok összefogásával jött létre a szervezet. A felvállalt program alapján a szövetségre éppen elegendő feladata vár. A helyi kezdeményezésre létrejött példa értékű szervezet megfelelő társadalmi és szakmai háttérrel, a reneszánsz évében nagyszerű lehetőségekre képes.

Lapzárta után érkezett hír

Az alábbi "balsorsúakra" lehet pályázni!

- Sopron, Bécsi utca 23. – egykori Ferences kert barokk kapuja – Szőlőszárd, református temető – kopjafák restaurálása, rekonstrukciója, a temetőkert helyreállítása – A márianosztrai kegytemplom barokk sekrestyeszekerénye, - Zsámbok, Szent Erzsébet tér – Nepomuki Szent János szobor, - Dunaharaszti, Laffert kastély – restaurátori kutatás.

Helyesbítés – Előző, decemberi számunkban az Europa Nostra díj átadásáról szóló tudósításunkban Vadas Ferenc neve tévesen jelent meg. Tőle és az olvasóktól egyaránt elnézést kérünk!

E számunk szerzői:

Alföldy Miklós újságíró

Arnóth Ádám építésmérnök
KÖH, Felügyeleti Ig.

Budai Sándor faszobrász-restaurátor

Buzinkay Péter, dr. művészettörténész

KÖH, Műtárgyfelügyeleti Iroda vez.

Deák Zoltán építésmérnök – K.Ö.Sz.

Éri István régész

Hegedűs Csilla építésmérnök
UTILITAS ügyvezető ig.

Horváth Zoltán György

A Romanika Könyvkiadó igazgatója

Kaló Judit építésmérnök – K.Ö.Sz.

Lővei Pál művészettörténész – KÖH

Marjai Zoltán faszobrász-restaurátor

Nagy Levente, dr. régész

KÖH, Dokumentációs Ig.

Prokopp Mária, dr. művészettörténész
ELTE

Szabó Bálint, dr. építőmérnök

Transylvánia Trust Alapítvány elnöke

Radovics Krisztina restaurátor – K.Ö.Sz.

Szentkirályi Miklós, dr., habil főrestaurátor

– Szépművészeti Múzeum

Tomanicz Anikó művészettörténész

KÖH, Műtárgyfelügyeleti Iroda

Wierdl Zsuzsanna restaurátor

ICOMOS falkép-bizottság ügyvezetője

Reneszánsz Karnevál a Hédervári Kastélyban

...álarcosbál reneszánsz hangulatban
a "Reneszánsz évében"

Különleges reneszánsz karnevál keretében több napos farsangi mulatságot tartanak a négyszáz éves Hédervári Kastélyban február 22-24. között. A nem mindennapi hangulatú ódon falak, a gyönyörű antik bútorok, süppedő perzsaszőnyegek ideális háttérként szolgálnak az elegáns jelmezes bál s az azt megelőző egész napos mulatság számára.

A Hédervár Kastélyszállodában gyakoriak azok az alkalmak, amikor különleges rendezvényeket szerveznek, hiszen a több hektáros angolpark, a tágas szobák, a pazar termek és a korhű hangulatú berendezés tökéletes helyszínül szolgálnak mindenfajta exkluzív rendezvénynek.

Szállodát épített Gödöllő a kastély mellett

Legalább 120 szobás, négycsillagos szálloda és az ahhoz tartozó létesítmények kivitelezésére és hasznosítására írt ki közbeszerzési eljárást a Gödöllői Királyi Kastély Kht. a kezelésében lévő Grassalkovich-kastély területén. A beruházó feladata lesz a szálloda és a kapcsolódó létesítmények terveinek kidolgozása, az engedélyek beszerzése, az ingatlanon található sörház, kocsiszín és udvarmesteri épület műemlékvédelmi szempontokat is figyelembe vevő rekonstrukciója, valamint a szálloda üzemeltetése legalább évi 20 millió forint földhasználati díj fizetése, illetve 10 millió forint teremhasználati díj fizetése mellett. A pályázatra január 7-ig jelentkezhetnek a vállalkozások. (Napi Gazdaság)

ÖRÖKSÉG - A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal tájékoztatója - ISSN 1786-7894

Felelős kiadó: dr. Mezős Tamás elnök; Szerkesztőbizottság: Balázsik Tamás, Bálint Marianna, Bugár-Mészáros Károly,

Deák Ildikó, dr. Deme Péter (elnök), dr. Durczy Zsuzsanna, Farbakyné Deklava Lilla, Hack Róbert, Nagy Gábor,

Nagy Levente, Özveggy Györgyi, Róna Katalin, Turok Margit;

Főszerkesztő: Nagy Zoltán

A szerkesztőség címe: 1014, Budapest, Szentháromság tér 6; Telefon: 224-5281, fax: 224-5282, e-mail: orokseg@koh.hu

Laptervező: Lelkes Design Bt., www.lelkesdesign.hu; Nyomdai kivitelezés: Stádium Nyomda Kft. Telefon: 455-5050

Két Botticelli kép között a megalapozott analógiára okot adó Temperantia (Mértékletesség) erény-képének részlete

Madonna a gyermekkel – részlet restaurálás után

A portrészzerűen megfestett Szent Pál
– maga a donátor